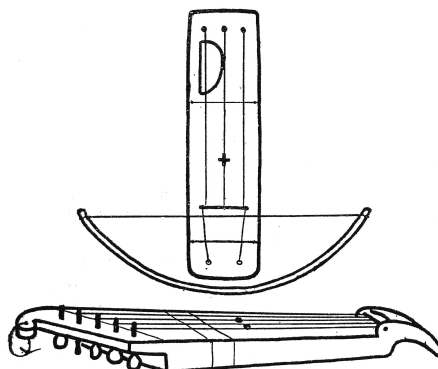

Suomen Kansan Sävelmiä:

Viides jakso, Kantele- ja jouhikkosävelmiä

“Suomen Kansan Sävelmiä” nimisen julkaisusarjan V jaksossa ilmestyvät tässä painettuina ne Suomesta ja Aunuksen ja Vienan Karjalasta kerätyt sävelmät, jotka on esitetty joko kanteleella tahi jouhikolla (l. Jouhikanteleella), näillä maamme vanhimmilla kielisoittimilla. Sisältäen suurimmaksi osaksi tanssisävelmiä julkaisu lähinnä liittyy sarjan III jaksoon (ilm. V. 1893); joukko on siinä myös – toistaiseksi vain osaksi painettujen – laulusävelmien (II jakson) sekä runosävelmien (IV jakson) ryhmiin kuuluvia. Tämä aineisto ei edusta likikään kaikkia niitä paikkakuntia, joista soittimia on saatu museoihin, eikä myöskään kaikkia soittajia, joista on olemassa tietoja. Kuitenkin on muistiinpanojen määrä kyllin suuri antaakseen käsityksen soittimien sävelmistöstä ja käytöstä. Valaisevia lisätietoja sisältyy tätä kokoelmaa varten kirjoitettuun johdantoon.

KANTELE

SOITIN.

Arvoitus: Metsässä syntyy, kotona kasvaa,
seinällä seisoo, polvella laulaa.

Rakenne.

Kantele (l. Kannel) kuuluu niihin sormintasoittimiin, joilla on kielten muodostaman vaakasuoran pinnan suuntainen ja jotenkin sen laajuinen, yleensä suorakupeinen kaikukoppa. Erikoistyyppikseen, joka tavaltaan paitsi itämerensuomalaisten myös balttilaisten kansain (lättiläisten ja liettualaisten) keskuudessa, kantele erottautuu eräillä muoto- ja rakennepiirteillään. Vaakasuoralta leikkaukseltaan sen koppa muistuttaa tylppäkulmaista kolmiota, jonka pienin kulma, minkä on sijaittava tylpästä katsoen oikealle, on pois leikattu. Soittimen tässä päässä, jota kansanrunoissa nimitetään ponneksi, esiintyy vanhemmilla kanteleille tunnusmerkillinen rakennepiirre. Ponsi nousee muuta koppaa korkeammalle, ja siihen on veistetty lovi, jonka reunojen väliin, vartavasten kaivettuihin reikiin on asetettu (yleensä rautainen)

varras, mihin kielet kiinnitetään. Vartaan vastaisessa kopan kupeessa on ulkoneva reuna, johon on sijoitettu alta käsin väännettävät puiset naulat suoraan riviin. – Vanhoissakin kanteleissa on todettavissa huomattavia rakenteellisia eroavaisuuksia, jotka ovat jossain määrin alueellisia. Koppa tehtiin joko yhdestä tai, yleisemmin, kahdesta puusta. Edellisessä tapauksessa puu onteloitiin alta tai kupeelta käsin ja jätettiin kannetta. Yleisin on kaksipuinen koppa, joka on yltä käsin onteloitu ja peitetty kannella, minkä alkeellisin kiinnittämiskeino on tuohivanne. Se reuna, jossa vääntimet sijaitsevat, on suomalaisissa kanteleissa aivan lyhyt; niillä seuduin, missä n.s. soinnullinen soittotapa yleisemmin esiintyy (Vepsässä, Virossa sekä paikoin balttilaisilla) tavataan soittimia, joissa tämä reuna jatkuu ohuehkona, kannen levyisenä siipenä; itse koppa on silti vaakasuoralta leikkaukseltaan näissäkin kolmiomainen. Ponnen ja jatkottomien kanteleiden kärjen muodoissa sekä kopan poikkileikkausmuodoissa havaitaan niinkään eroavaisuuksia. – Soittimen mittasuhteiden valaisemiseksi otettakoon esimerkiksi eräs 5-kielinen karjalainen kantele, jossa on vanhin tekoajan merkintä (1699); sen pituus on 73 cm, suurin leveys 12 cm, leveys vartaan kohdalta 7 cm, paksuus 5,5 cm. – Suomalaisten kanteleiden puolajaina esiintyy enimmäkseen kuusi, mänty (honka) tai leppä. Vain harvoin tehtiin kanteleita ennen vanhaan “koivusta visaperästä”.

Kielet.

Tunnetuissa vanhimmissa kanteleissa on kielten aines vaskilankaa (siitä “vaskikantele”); myöhemmin tulee käytäntöön teräslanka. Kansanrunojen kuvaus jouhi- tai hiuskielisistä perustunee sekin todellisuuteen. Kielten lukumäärä on alunperin ollut 5. Kokoelmassammekin on näytteitä tämän, “Väinämöisen kanteleen” sävelmistä. Vasta 1800-luvulla ryhdyttiin maassamme kanteletta kehittämään uudempien kansansävelmien vaatimusten mukaiseksi. Kieliluvun lisääntymisestä huolimatta soitin on säilyttänyt yleensä alkuperäisen muotonsa. Viime vuosikymmeninä käytetyissä kanteleissa on jo hyvän joukon toistakymmentä kieltä; silti on tultu vähemmillä toimeen. Tarpeettomat kielet pääsevät joskus käyttöön, kun soittaja vaihtelun vuoksi haluaa muuttaa sävelalaa (vrt. N:o 21). Tässä julkaisussa on edustettuna 30-kielinenkin kantele.

Viritys.

Yleensä näyttää vallinneen tapa virittää kielet kvintittain ja kvartittain 5-kielisissä (vrt. Esim. n:o 1) sekä lisäksi oktaavittain 8- jne. Kielisissä kanteleissa. Kun viisikielisen keskimmäisen kielen samakin soittaja asetti milloin ylemmäs, milloin alemmas, syntyi kanteleeseen duuri-, molli- tai neutraali pentakordi. Mielenkiintoista on todeta tapaus, että pentakordinen sävelmä laulettuna on käynyt mollissa ja samanaikaisesti soitettuna duurissa (n:o 36). Jäljempänä esitetyistä viritysnäytteistä, joita pari kerääjää on merkinnyt muistiin, käy ilmi, että sellaiset myöhemmän soittajapolven sävelmistössä havaittavat ilmiöt kuin duurisävellajin hallitsevuus sekä muunnesävelten esiintyminen ovat viritystavan seurauksia.

Viritystä on Pohjois-Karjalassa nimitetty “sovituksiksi”, Raja-Karjalassa taasen “asettamiseksi” tai “asemilleen”, “laitokseen”, “jäljilleen panemiseksi”.

Kansanmiehet pitivät virittämistä vaikeana. (Itse soittoon perehtymistä ei sitäkään katsota suinkaan helpoksi. Ennen vanhaan turvauduttiin siinä tarkoituksessa taikakeinoihin (ks. Kirjoitustani “Soittaja haltian opissa”. Kalevalaseuran vuosikirja 6.; 1926)) Niinpä eräs muuten taitava soittaja (Misukka) aivan pahastui, kun sävelmäin kerääjä rupesi muuttamaan

hänen laitostaan korkeammaksi. Toimituksen käytyä pian hämmästytti soittaja ja antoi nuottimiehelle, häntä itse soitossa huonommalle, mestarin arvonimen.

Asennot.

Suomalainen kanteleensoittaja on istuvassa asennossa. Soitannon tapahtuessa ulkosalla hän asettaa soittimen Väinämöisen tapaan ”poikki puolin polvillensa”, huoneessa taas mieluummin pöydälle; tästä on kanteletta koskeviin arvoituksiin (”polvella laulaa” säkeen ohelle) tullut lisäviittaus: ”laudalla laulaa” tai ”pöydällä pörisee”. Soitettaessa on kanteleen lyhyempi kuve – siis ylin kieli – soittajan puolella. Käsien ja yksityisten sormien asentoihin ja käyttöön nähden on todettavissa jossakin määrin alueellisia ja aikasuhteellisia eroavaisuuksia. Yleisin on ollut tapa, että oikean käden ranne asetetaan ponnelle ja vasemman ranne kielisivun reunalle (ks. kuvia jäljempää). Viisikielistä soitettaessa yksityiset sormet koskettavat varsinaisesti kukin omaa kieltään, ollen sen yllä tehtäväänsä odottamassa. Savolaisilla ja rajakarjalalaisilla viisikielisen soittajilla esiintyy (julkaisijan toteamisten mukaan) kolme eri sorimiasentoa, joille on yhteistä, että oikean käden peukalo (>1) ja vasemman etusormi (<2) koskettavat vastaavia kieliä, edellinen lyhintä, jälkimmäinen seuraavaa; Pohjois-Karjalassa (Lähteenkorvan mukaan) on myös vasemman käden peukalolla (<1) ollut tehtävänsä. Yleisimpien sormiasentojen eroavaisuudet ovat seuraavat:

- 3	- 3	- 2	3 -
3 -	- 2	4 -	- 2
- 2	3 -	3 -	2 -
2 -	2 -	2 -	- 1
- 1	- 1	- 1	1 -
< soittaja >	< soittaja >	< soittaja >	< soittaja >

Nämä perusasennot (ks. mtös jäljempää) ovat säilyneet kieliluvun lisääntyttyäkin; oikean peukalo (>1) on saanut hoitaakseen ylemmät lisäkielet, alemmista huolehtivat saman käden 3. ja 4. sormi (ks. näytteitä). Tässä yleisimmässä soittotavassamme eri käsien sormet joutuvat osittain ikäänkuin lomautusten; käsien voidaan sanoa olevan *yhdysasennossa*. Kuvissa näyttää oikea käsi olevan alempana juuri sen johdosta, että (esim. 10 soittokielen käyttäjällä) sen useimmat sormet (2., 3. ja 4.) koskettavat alempia kieliä kuin vasemman vastaavat.

Poikkeuksellista viisikielisen soittotapaa edustaa julkaisussamme haapaveteläinen Rantonen. Kaksi- tai kolmisointua halutessaan hän tukkii, käyttäen vasemman 2., 3. ja 4. sormeja, ne kielet, jotka eivät tule kyseeseen, ja oikean 2. sormi (tai erikoinen soittotikku), joka muuten aina hoitaa ylintä ja alinta kieltä, tempaa soinnun kuuluville (ks. sivu 21). Olen saanut tietoja siitä, että tällaista soittotapaa, joka on rinnastettavissa mm. setukaisilla ja vepsäläisillä todettuun, on käyttänyt myös eräs Sumiaisissa viime vuosisadalla elänyt viisikielisen soittaja.

Meillä alkujaan epäkansanomainen on nykyaikainen soittotapa, joka ainakin jo 1870-luvulla esiintyy Pohjois-Karjalassa ja on levinnyt Raja-Karjalan perukoille saakka; siitä on näytteitä tässäkin julkaisussa. Kädet ovat *eroasennossa*: oikean sormet (yläkielten puolella) huolehtivat varsinaisesti melodiasta, vasemman sormet (alakielten puolella) säestyksestä. Kuten sävelmiin tehdyistä merkinnöistäkin ilmenee, vaatii tämä soittotapa käsi- ja sormiasentojen muuttelua. Sitä noudattaneet soittajat,

joilta julkaisija on tehnyt kirjaanpanoja, ovat pitäneet kanteletta vanhaan tapaan, siis että ylin kieli on lähinnä. Ainoastaan Rantosen asettaa suuren kanteleensa pidemmän kupeen rintaa vasten: kantele taas on siten rakennettu, että ponsi tällöin joutuu oikealle, kärki (vääntimen puoli) vasemmalle kädelle. Tämän rakenteen lienee Pasi Jääskeläinen (Rantosen mukaan) soveltanut kantelepajassaan Haapavedellä tehtyihin soittimiin sitä silmälläpitäen, että melodiaa soittava oikea käsi saisi nojata ponteeseen.

Käyttö.

Kun vaka vanha Väinämöinen “otti kantelon käsille” niin hän “siinä lauloi ja soitti”. Vanhat kirjalliset tiedot osoittavat samaa, että kanteletta käytettiin runolaulun säestimenä; tästä esitystavasta on toki vielä saatu muistiinpanojakin. Arvattavasti kanteletta soitettiin samoissa tilaisuuksissa, joissa lauluakin viljeltiin, juhliissa ennen kaikkea. Myöhemmin on soittimemme ollut varsinaisesti tanssin palveluksessa; “kisavirret”, jotka muodostavat julkaisumme valtavan enemmistön, ovat tästä todisteina. Tietenkin soittoa on viljelty arkipäivinäkin, oman perheen kesken, lasten viihdytykseksi ja huviksi, aikuisten iltaiseksi iloksi.

Huolimatta siitä rakkaudesta, jota kansanrunottaremmme on kohdistanut kanteleeseen, tämä soitin on vähitellen saanut väistyä, kuten kalevalainen runouskin, itää kohti. Savossa, Pohjanmaalla ja Pohjois-Karjalassa sen on syrjäyttänyt viulu, Raja-Karjalassa sen on voittamaisillaan harmonikka.

SÄVELMÄIN KERÄYS

H. G. Porthan, suomalaisen historiantutkimuksen perustaja, kirjoittaa teoksessaan “De poësi fennica” (vv. 1766-78) kantelesoitimesta, että se oli varustettu viidellä kielellä ja että sitä käytettiin runolaulun säestykseen. – V. 1802 ilmestyneessä matkakuvauksessaan “Travels through Sweden, Finland and Lapland to North-Cape” italialainen *Giuseppe Acrebi* puhuu soitimesta laajemminkin, koskettelee sen alkuperäkysymystä ja päättelee sen viisikielisyyden nojalla, että kansamme oli päässyt pidemmälle runouden kuin musiikin alalla. Liitteessä on varhaisin kanteleella soitettun sävelmän kirjaanpano (v:lta 1799). – Teoksessa “Suomen kansan sävelmäin keräys”, jossa on sekä historiallinen että tilastollinen katsaus mm. kyseessäolevan aineiston keräyksestä, olen otaksunut, että niistä 19 sävelmästä, jotka *J. J. Pippingsköld* kirjaanpani (todennäköisesti 1820-luvulla), 3 olisi kanteleella esitettyä. Koska näissä ei esiinny soinnun tapailua, joka myöhemmin on voitu todeta viisikielisenkin soitolle ominaiseksi ja jonka nojalla varmaan päätelmän teko näihin sävelmiin nähden kävisi päinsä, on ne jätetty tästä kokoelmasta pois (IV jaksoon painettaviksi). – Samoin on menetelty niihin Juvalta kerättyihin 20 paimensoittoon nähden, jotka *K. A. Gottlund* julkaisi “Otavan” liitteenä 1831. Gottlund ilmoittaa kylläkin, että sävelmät ovat kanteleella ja sarvella soitettavia ja esittää liitteen kansilehdellä kanteleen kielivirityksen (g1-a1-b1-c2-d2), mutta koska ne ovat yksiaänisiä, soveltuvat ne paremmin julkaisusarjan seuraavaan, paimensävelmiä sisältävään vihkkoon. Gottlund on muutenkin kohdistanut huomiotaan kansallissoittimeemme. Arvostellessaan *Rühsin* teosta “Finnland und seine Bewohner” hän käsittelee kanteleen ja jouhikanteleen nimityksiä, ikäsuhdetta jne. (*Svensk Literatur-Tidning*, 1817) ja “Otavassa” on erikoinen kirjoitus “Muistutuksia meidän vanhoista kansallisista soitoistamme”.

O. A. J. Carlenius keräsi sävelmänsä niinikään Savosta. Eräs hänen muistiinpanonsa (ks. n:o 28), johon on merkitty vuosiluku 1810, on Gottlundin kokoelman n:o 8 vastine; Carlenius ei ole laiminlyönyt merkitä kanteleelle ominaista soinnuntapailua. Kolme muuta hänen kokoelmaansa sisältyvää kantelesävelmää on painettu III jaksossa (n:ot 14, 15 ja 16), jonka vuoksi niitä ei ole otettu enää tähän julkaisuun. Jo ennen kuin Carlenius oli jättänyt Suomalaisen Kirjallisuuden Seuralle arvokkaan kokoelmansa (v. 1869), oli *Karl Collan* seuran stipendiaattina tehnyt keräysmatkan Savoan ja Pohjois-Karjalaan. Että tulokset jäivät verrattain niukoiksi - katsoen hänen käymiensä paikkakuntien lukuisuuteen -, on selitettävissä siten, ettei silloin kiinnitetty huomiota toisintoihin eikä vierasperäisiltä tuntuviin sävelmiin. Collan on ryhmittänyt kokoelmassaan kanteleen ja jouhikanteleen sävelmät erilleen. Näyttää kuitenkin siltä, että polskien ryhmässä, vaikka soitinta ei ole mainittu, on ainakin pari sävelmää, Collanin n:o:t 19 ja 23, jotka on soitettu kanteleella. Tämä käy ilmi edellisen suhteen soittajasta ja jälkimmäisen nähden kirjaanpanosta; kun n:o 23 on merkitty E-duuriin, ei sitä sellaisenaan kävisi viululla soittaminen. Näin ollen nämä sävelmät on otettu tähän julkaisuun (ks. n:ot 94, 179).

Erittäin tarkasta keräystyöstään tunnettu runon- ja sävelmätutkijamme A. A. *Lähteenkorva* (Borenius) on antanut kanteleensoiton tuntemiselle arvokkaan lisän v:n 1877 kokoelmissaan. Hän on ainoa, joka on kirjaanpannut Kalevalan varsinaisen laulumaan, Vienan Karjalan, kantelesävelmiä; myöhemmin ei täältä enää niitä ole ollut saatavissa. Lähteenkorva on merkinnyt muistiin soinnun- sekä myös sormenkäytön. Useimmat hänen sävelmänsä ovat (Suomen) Pohjois-Karjalasta. Lähteenkorvan ohella kuunteli v. 1877 erästä Nurmeslaista soittajaa myös P. J. Hannikainen, jonka nuotitsemat pari sävelmää sisältyivät Lähteenkorvan kokoelmaan; muut neljä Hannikaisen kirjaanpanoa ovat painetut III jaksossa (n:ot 665-668). Samassa jaksossa (n:o 371) on myös pielisjärveläinen "Valamon kellot" sävelmä, jonka v. 1890 kiejaanpani *Emil Sivori* stipendimatkallaan. Kaksi muuta Sivorin keräämää sävelmää on tässä kokoelmassa.

Ne seudut, joissa kanteleensoitto on sitkeimmin säilynyt, olivat jääneet vielä kerääjiltä tutkimatta. V. 1905, matkustaessaan Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran stipendiaattina Suistamolla runosävelmiä fonografoimassa, kirjaanpani *Armas Launis* neljältä kanteleensoittajalta heidän sävelmiään. Myöhemmin hän käväisi vielä Karttulassa tapaamassa erästä Ilomantsissa syntynyttä soittajaa. Launoksen kirjaanpanot, luvultaan 21, jotka seura keväällä 1924 sai haltuunsa, ovat enimmäkseen tanssisävelmiä. Eräs "Kirkonkellot" niminen sävelmä (SKS n:o 786) on tästä julkaisusta jätetty pois, koska se myöhemmin samalta soittajalta kirjaanpantuna on täydellisempi (ks. julk. N:o 11) Launis on käyttänyt kahta nuottiviivastoa, toista oikeaa, toista vasenta kättä varten. Käytännöllisyyttä silmälläpitäen on sävelmien kirjoitustapa julkaisua varten yhdenmukaistettu.

Tehdessäni tilastoa sävelmänkeräyksestä jouduin toteamaan, että kanteleensoitto oli jäänyt kovin vähälle asialliselle huomiolle. Näin ollen koetin keräysmatkoillani sittemmin aivan erikoisesti etsiä tämän - samoin kuin jouhikonsoiton - taitajia. Raja-Karjalassa käynti kesällä 1916 - Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran stipendiaattina - tuottikin jo hyvän tuloksen, johon vaikutti osaltaan se, että kerallani oli kantele sekä kieliä soittimensa hylänneiden tai luovuttaneiden taitajain varalta. Impilahdelta, Suistamolta, Korpiseliltä ja Kiteeltä löytyi tällöin 14 soittajaa. Seuraavana kesänä

ulottui matka, jonka kustansi Kalevalaseura, Suojärvelle ja täältä Suistamolle. Molemmissa pitäjissä tapasin taitajia; Suistamolla täydensin vielä parin soittajan kanssa edellisen kesän aineistoa. V:n 1916 sävelmiä, nuotitsemisen ohella, fonografoitiin, v:n 1917 parlografoitiin. Fonogrammeista enempää kuin parlogrammeistakaan ei valitettavasti saa täyttä selvyyttä; tämä johtuu kanteleen äänen suhteellisesta heikkoudesta sekä siitä, ettei soitinta sitä käyttäessä saa kyllin lähelle vastaanottotorvea.

Syksyllä 1917 esitti viulutaiteilija Heikki Halonen fonografiin 5-kielisen kanteleen sävelmiä, jotka hän oli oppinut äidiltään Vilhelmiina Haloselta Lapinlahden pitäjässä. Kokoelmalla, jota täydentävät soittaja-äidin toisen pojan, Antin, kesällä 1918 esittämät toisinnot, on Savon aluetta ja viisikielisen käyttöä edustavana erikoinen arvonsa. - Keväällä 1919 kävin Aunuksen Karjalassa, olosuhteiden tehdessä rajan takana liikuskelukin tällöin mahdolliseksi. Viteleen pitäjästä löytyi kolme soittajaa.

Seuraavana kesänä, Kalevalaseuran filmiretkikunnan matkalla, lisääntyi Suojärven soittajain luettelo vielä yhdellä. Helsingin laulujuhille, juhannuksen aikaan 1921, saapui esiintyjäksi Haapavedeltä edellämainittu Antti Rantonen. Kun tällöin ei ollut tilaisuutta nuotitsemistyöhön, tuli Rantonen erään esiintymisen johdosta toukokuussa 1925 pääkaupunkiin sekä 5-kielinen että uudenaikainen 30-kielinen kantele kerallaan. Tällöin kertyi molemmilla soittimilla esitettyä aineistoa; viisikielisen erikoinen soittotapa tuli samalla todetuksi. Pari sävelmää, jotka edustavat toinen vanhaa, toinen uutta soittotapaa, kirjaanpanin v. 1922 Helsingissä käyneeltä ilomantsilaiselta nuorelta soittajalta.

Talvella 1926 sain tietooni, että Helsingissä asuva toimitusjohtaja Juho Laitila omistaa 5-kielisen kanteleen, osaten sitä käsitelläkin. Häneltä on neljä näytettä. Näiden samoin kuin edellisten kahden soittajan sävelmäin alkuperäiset kirjaanpanot ovat hallussani, jonka vuoksi ne ovat tässä julkaisussa vailla arkistonumeroa. Edelleen on mainittava, että kirjoitustapaa olen yksinkertaistuttanut siitä, mikä esiintyy SKS:n arkistossa olevissa v:n 1916 kokoelmani kopioissa, joissa on koetettu osoittaa kanteleen sävelten kaikuisuutta. Omiin keräelmiini nähden on myös huomautettava, että eräät sävelmät, jotka ovat samalta soittajalta kirjaanpannut sekä v. 1916 että v. 1917, ovat julkaistessa yhdistetyt samaan n:oon; alaviitoissa on osoitettu mahdolliset eroavaisuudet. Eräs v:n 1916 sävelmä (SKS n:o 659) on jätetty pois, koska siitä on ainoastaan epäselvään fonogrammiin perustuva kopio. SKS n:on 682 sijaan on otettu v:n 1917 vastaava kirjaanpano (julk. n:o 93). Kun niinikään eräästä improvisoidunluonteisesta sävelmästä (SKS n:o 671) onnistuin saamaan v. 1917 hyvän parlogrammin (Kalevalaseura n:o 207), julkaistaan siitä jälkimmäinen (julk. n:o 10).

Kaikkiaan on täten kertynyt julkaistavaksi 232 kantelesävelmää (näistä suhteellisen runsaasti toisintoja) 50 eri soittajalta; kolme soittajaa sisältyy kahden eri kerääjän kokoelmiin. Sävelmistä on muistiinpannut:

Acerbi:	1 säv.	(n:o 32)	1 soittajalta
Carlenius:	1 säv.	(n:o 28)	1 soittajalta
Collan:	13 säv.	(n:ot 16, 19, 26, 27, 31, 50, 94, 97, 145, 168, 176, 179, 201)	5 soittajalta
Lähteenkorva:	11 säv.	(n:ot 5, 7, 17, 18, 33, 34, 55, 58, 62, 150, 214)	

			5 soittajalta
Hannikainen:	2 säv.	(n:ot 44, 213)	1 soittajalta
Sivori:	2 säv.	(n:ot 177, 200)	1 soittajalta
Launis:	20 säv.	(n:ot 6, 13, 38, 41, 88, 89, 91, 96, 98, 121, 122, 123, 161, 165, 167, 173, 175, 178, 180, 187)	5 soittajalta
Väisänen:	182 säv.	(muut)	33 soittajalta

SOITTAJAT.

Kanteleensoiton yleisyys.— Julkaisussa esiintymättömiä soittajia.

Porthan sanoo, että kantele oli suomalaisilla muita soittimia vanhempi ja tavallisempi. Soittimia onkin sittemmin sataluvuin saatu museoihin talteen sekä eri tahoilta maattamme (ei kuitenkaan länsi-Suomesta) että rajojemme ulkopuolelta, Inkeristä ja Taka-Karjalasta. Harvoin näihin kanteleihin liittyy kuitenkaan muistoja niiden käyttäjistä, vielä vähemmin itse soitosta. Niinpä ei inkeriläisten soittajain sävelmistä ole yhtään näytettyä. *Gottlundilta* saamme kuitenkin tietää muutamia hänen aikanaan eläneitten savolaisten soittajain nimiä. Sen kanteleen, jonka piirros sisältyy ”Otavaan”, hän sanoo ostaneensa ”talonmieheltä *Tuomas Teitiseltä* Taipaleen kylässä Juvalla, joka oli ite sitä tehnyt” (Otava 1., siv. 271 alaviitta). Julkaisemiensa paimensoittojen esittäjistä hän edelleen mainitsee (siv. 275 alaviitassa): ”Yksi meidän tolpparista, vanha *Hanno Laitinen* Syvänmaan-Hännilästä, jota piettiin isona tietäjänä, soitteli heitä kantelellansa. Häneltä ja kirkkomäin tyttöloilta olen minä saanut viietäkymmentä tällaisia vanhoja soittoja, osittain paimenen loilotuksia, osittain muita vanhoja laulumuksia. Erinomattain saan minä tästä kostella *Liisa Puraista*, *Anna Kaisa Leinoista*, *Maija* ja *Anna Liisaa Kiukasta*, ynnä heidän veljeänsä *Aato Kiukasta*, joka niinikään soitti heitä kantelellansa.” - Myöhemmältä ajalta mainittakoon tunnettu kerimäkeläinen kansanrunoilija *Pietari Makkonen*, josta teoksessa ”18 runoniekkaa” on kuva 5-kielistä kanteletta soittavana.

Runsaimmat kanteleen käyttöä koskevat kirjaanpanot on saatu Raja-Karjalasta - ja täältäkin aivan viime tingassa, sillä vanhimmat soittajat, jotka ovat edustetut tässä julkaisussa, ovat jo kaikki manan majoilla. Ilomantsin kylässä näyttää kanteleesta luovutun aikaisemmin kuin etelämpänä; tämän pitäjän soittajista on ruotsalainen tutkija *G. Retzius* tehnyt tunnetuksi (ks. ”Finland i Nordiska Museet”, 1881) *Parppein* ukon, jonka tapaaminen oli ”miltei kallisarvoisin muisto” hänen Suomen-matkaltaan v. 1873; tämän soittajan kuva on julkaistu sittemmin parissa muussakin ulkomaisessa tutkimuksessa.

Vielä noin 80 v. sitten oli ainakin Suistamolla ja Suojärvellä runsaasti soittajia. Niinpä kertoi julkaisijalle runolaulaja Onoila v. 1916, että hänen lapsuusaikanaan Suistamon joka kylässä oli monta soittajaa, esim. pienessä Saran kylässä kokonaista seitsemän, ja että samassa talossa saattoi olla kaksikin kanteletta. Edellämainittua suuremmassa kylässä, Uuksjärvässä, jossa oli 25 taloa, muisteli *Teppana Jänis* olleen (n. 50 v. sitten) kahdeksan soittomiestä. Hyvin harva piti soittoa ammattinaan. Vain sairauden vuoksi maatyöhön kykenemättömät saattoivat antautua hankkimaan elatusta soitollaan - siten esim. *Jänis* sokeuduttuaan. *Iivana Semeikka*, *Iivana Misukka* ja *Iivana Lösönen* taas saivat virikkeen kiertueihinsa laulujuhlilla, joihin kutsuttuina he joutuivat toteamaan soitosta koituvan aineellisenkin edun.

Mainittakoon tässä yhteydessä vielä muutamia henkilöitä, jotka kanteleensoittoa ovat enemmän tai vähemmän harjoittaneet ammattinaan. *Kreetta Haapasalo*, talollisen vaimo Vetelistä (1813-93), lähti kotiseudultaan kadon pakottamana kiertelemään, hankkiakseen laululla ja soitolla kodilleen toimeentuloa; hänen nimeensä liittyy hengellinen sävelmä "Mun kanteleeni...". Kanteletta soittavana nähdään hänet R. W. Ekmanin ja Arvid Liljelundin (v:lta 1885) tekemissä maalauksissa. - Mainiikkaasta inkeriläissyntyisestä runolaulajasta *Larin Paraskesta* on Albert Edelfelt maalannut kuvan, jossa kantele on laulajan käsillä.

Viime vuosisadan lopulla ja kuluvan alulla esiintyneistä soittajista mainittakoon *A. Ockenström* (Aatto Virta) ja *Pasi Jääskeläinen*; viimeisin, erittäin suosittu laulaja-soittaja, jonka isä oli ollut viisikielisen soittaja, perusti kotipitajäänsä Haapavedelle kantelepajan, josta soittimia levisi mm. ulkomaisiin museoihin. Nykypolven miehistä on *Emil Kauppi* julkaissut kantelekoulun sekä sävelmiä kanteleella soitettaviksi; *Olli Suolahti* on esiintynyt koti- ja ulkomailla laulaja-soittajana; *Paul Salminen*, itse soittaja ja soitonopettaja, on keksinyt kanteleeseen sävellajivaihdoksien aikaansaamiseksi laitteen, jonka avulla kansallissoittimemme pääsee nykyistä yleisempään käytäntöön. Aikoinaan itse *Elias Lönnrot* piti sitä suuressa arvossa; hän oli harras kanteleensoittaja, jopa-tekijä.

Julkaisussa esiintyvät soittajat.

Seuraavassa esitetään lyhyitä, lähinnä soittoa valaisevia tietoja tässä kokoelmassa edustetuista kanteleensoittajista sekä käytettävissä olevat muistiinpanot heidän viritystavoistaan ja sormiasennoistaan. Kanteleiden *säveliköt* ("viritykset") ovat merkityt ylhäältä alaspäin, mikä havainnollisesti osoittaa soittimen asennon: lyhin kieli - siis korkein sävel - on soittajan puolella.

Sävelikköjen runkoalana on vanhan 5-kielisen (duuri- tai molli-) pentakordi; seuraavaa aineistoa tarkastellessa on tämä todettavissa. Vertailun helppoutta silmälläpitäen on säveliköt asetettu G-duuriin tahi g-molliin. Usein esiintyvät muunnosävelet, kuten G-alassa f ja cis, käy selittäminen viritystavasta johtuneiksi.

Sormiasennot ovat vanhassa soittotavassa useimmilla soittajilla vakinaiset, ts. määrätty sormi koskettaa määrättyä kieltä (tai määrättyä kieliä). Tämän johdosta on itse sävelmiin merkitty sormenkäyttöä vain sikäli kuin se poikkeaa vakinaisesta sormiasennosta. Selitykseksi mainittakoon, että > tarkoittaa oikeaa, < vasenta kättä, taasen n:ot nuottien kohdalla: 1 peukaloa, 2 etusormea jne. N:o on merkitty sen kielen kohdalle, jolla tai jota lähimpänä asianomainen sormi on lepo- tai odotusasennossa; mikäli se koskettaa muita viereisiä kieliä, osoitetaan viivalla. Sulkuihin on pantu ne kielet, jotka asianomaista sävelikköä käytettäessä sävelmässä eivät esiinny. Poikkiviivat (I) sävelikön alussa tai lopussa osoittavat, ettei niitä kieliä ole viritetty. Sävelikon jälkeinen yksinäinen nuotti osoittaa ylimmän kielen todellisen (nuotitsemistilaisuudessa vallinneen) säveltason.

Soittajat on ryhmitetty maakuntien mukaan, noudattamalla vakiintunutta alajakoa ja järjestystä. Useimmat heistä ovat varsinaiselta toimialaltaan maanviljelijöitä, soittaminen on ollut heillä mieliharrastuksena. Naisia on 50 kokoelmassa edustetusta soittajasta vain 2, niistäkin toinen perillistensä kautta.

ETELÄ-SAVO.**Kerimäki.**

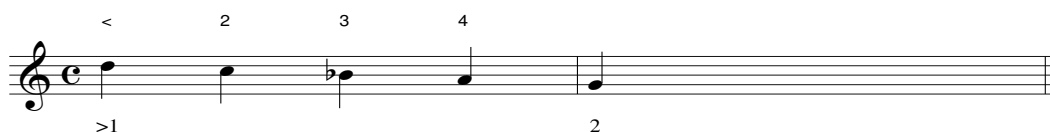
1. Soittaja: ? N:o 28 (Carlenius 1810). Arvatenkin sama soittaja on esittänyt myös ne Carleniuksen kirjaanpanemat kantelesävelmät, jotka ovat jo julkaistut III jaksossa (n:ot: 443 “Muinoin kanteleella soitettu Kerimäellä karhun peijaisissa», 444 “Viimeinen polska kanteleella Kerimäeltä”). Carleniuksen kokoelmassa on edustettuna myös sääminkiläinen soittaja, jonka sävelmä on niinikään jo julkaistu (n:o 451).

POHJOIS-SAVO.**Lapinlahti.**

2. Antti Halonen, maamieskoulun opettaja, synt. 1870 Ollikkalan kylässä. N:ot 270, 271, 273, 274, 275, 277, 278 (Väisänen, 1918).

3. Heikki Halonen, viulutaiteilija, ed:n veli, synt. 1882, ed. kylässä, asuu Helsingissä. Itse kirjaanpannut osan sävelmistä, antaen ne julkaisijalle, joka sävelmät fonografoi. N:ot 2, 20, 25, 39, 40, 42, 64, 65, 104, 105, 191, 192, 195, 196 (Väisänen, 1917).

Veljekset oppivat nämä sävelmät äidiltään Vilhelmiina Haloselta (o.s. Uotinen, synt. 1840, kuoli 1914), joka vuorostaan oli niitä kuullut kiertelevältä maaninkalaiselta soittajalta Hemmo Savolaiselta (ks. kirjoitelmaani “Kanteleensoittaja - taiteilijain äiti”, Suomen Kuvalehti 1917, n:o 8). Veljeksien kertoman mukaan äiti, jonka aikaisemmassa kanteleessa oli 8 kieltä ja myöhemmässä (hänen Aapeli-nimisen poikansa tekemässä) 24 kieltä, soitti viisikielisen sävelmiään milloin molli-, milloin duuriasteikossa. Pojat, joista myös urkuharmoonitehtailija Aapeli Halonen ja kuvataiteilija, prof. Pekka Halonen osaavat soittaa näitä sävelmiä, käyttävät molliä.

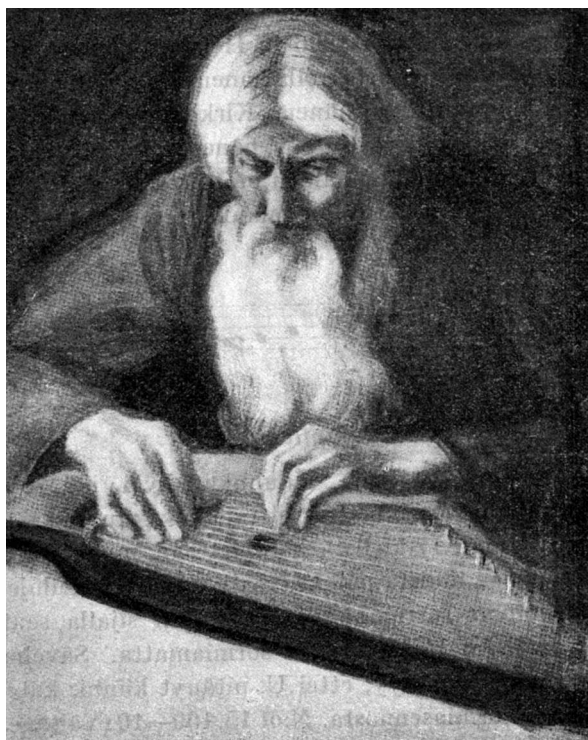
Vilhelmiina Halonen

Leppävirta.

4. Juho Laitila, toimitusjohtaja, synt. 1875 Leppävirroilla Näädänmaan kylässä, asuu Helsingissä. Oppi lapsena sävelmät, joista vain osa on mielessään ja joiden muistaa noudattaneen molliviritys, isältään Aapel Laitilalta, joka vuorostaan oli ne oppinut isältään. Kun Aapel Laitila muutti Haapavedeltä Leppävirroille n. 1867, ei hän tullut ottaneeksi kanteletta kerälleen. Hän ryhtyi jälleen soittamaan, saatuaan samanlaisen viisikielisen Näädänmaan kylästä, sittenkun sen tekijä ja soittaja Matti Itkonen oli kuollut. Tämä kantele, jossa on tekijän ja tekovuoden merkintä (M. I.1803), on Juho Laitilan hallussa. N:ot 272, 276, 279, 280 (Väisänen, 1926).

ITÄ-KARJALA.**Harlu.**

5. Iivana Bogdanov ("Pitkä-Iivana"), jolla epävirallisella nimellä yleisemmin kutsuttiin, tunnetuksi tulleista karjalaisista kansansoittajista etevimpänä pidetty, eli Läskelän kylässä, synt. Suistamon Teronvaarassa n. 1843, kuoli 1911. Esiintyi mm. Sortavalan laulujuhlilla 1896 ja 1906 ja Helsingin laulujuhlilla 1900. Julkaisijalle ylistettiin Suistamolla hänen soittoaan: "Ku Boudano polgi, siit mäni nuottih"; hänen "Kirkonkellonsa" olivat olleet verrattomat. Valitettavasti on hänen ohjelmistostaan vain 1 kirjaanpano. Väinö Hämäläinen on soittavasta "Pitkästä Iivanasta" tehnyt öljy- ja pastellimaalauksen useine luonnoksineen. N:o 123 (Launis, 1905).

Impilahti.

6. Juho Uimonen, hieroja, Huunukan kylä, ikä 70v. 1916. Kuten n:osta 14 ilmenee, koettaa soittaja, joka muuten ei pystynyt kelpoin virittämään 17-kielistä kantelettaan, muovailla “Kirkonkellojen” sävelmää muista poikkeavasti; “suurten kellojen” melodiset hyppy olivat sattuman varassa, g2:n sijalla saattoi olla jokin muu kieli tai se jäi tyyten sormiamatta. Sävelmiin tehdyistä merkinnöistä näkyy, ettei Uimonen pitänyt kiinni, kuten muut, osoittamastaan sormiasennosta. N:ot 15, 109, 110 (Väisänen, 1916).

7. Iivana Sirgo, Koivuselän kylä, ikä 68 v. 1916, kuollut. Soitti omatekoisella kanteleella (Kansallismuseo, n:o 2142), jossa kolme väännintä on ilman kieliä. Virittäessään (ks. n:o 3) jätti terssin ja sekstin neutraaliksi. Eräissä sävelmissä ei ole säästyssäveliä sen johdosta, ettei phon:sta niitä kuulu. N:ot 3, 24, 75, 111, 154, 164 (Väisänen, 1916).

KorpiSelkä.

8. Mikko Patronen, Yläjärven kylä, ikä 29 v. 1916. Sanoi, että kanteletta viritettäessä “kolme kieltä pitää jättää väliin” (siis on viritettävä kvintittain). N:ot 84, 159 (Väisänen, 1916).

9. Paavila Patronen, Ägläjärven kylä, ikä 42 v. 1916. Omaa virilystään (I) ei pitänyt aivan kelvollisena: “Soittoa voib, mut ei se oikein reten ole”. Kun Jeyssi Pyy muutti h1:n b1:ksi, katsoi Patronen sävelikön tulleen paremmaksi. N:ot 86 (I), 87 (II) (Väisänen, 1916).

I.

II.

10. Pesa Patronen, Yläjärven kylä, ikä 37 v. 1916. Seuraavasta käy ilmi, että soittaja viritti 10-kielisen kanteleensa yleensä kvintittain ja oktaavittain; lomassa hän koetti,

ovatko intervallit, myös kvartti, puhtaat. Poikkeuksellisen h1 - g2:n johdosta kysyttyä, miksei soittaja ottanut yhtä suurta väliä kuin muihin nähden, hän sanoi vain: “Tämä on vähän kimakembi, se niin pädöö”. Fis1:in hän viritti muista kielistä riippumatta, kuitenkin siihen nojaten, kvinttivälin avulla, määräsi leposävelen, jonka sijalle siten tuli muunnosävel. Täten saatiin kielet “asetukseen” l. “asemilleen”. N:ot 66, 116 (Väisänen, 1916).

11. Jeyssai Pyy, Yläjärven kylä, ika 50 v. 1916. Käydessään Ägläjärven kylässä viritti Paavila Patrosen kanteleen (ks. ed.); ensin asetti f1:n, sitten muutti sen fis1:iksi, tuumien: “Ei sua tiedeä, kudamis kielis olis syytä”. Seuraavana päivänä kotonaan viritti oman kanteleensa, jolla sävelmä esitettiin, toisin: fis1:in sijalle tuli fl, bl yleni h1:ksi. N:o 85 (Väisänen, 1916).

12. Mikko Röpeli, Yläjärven kylä, ika 36 v. 1916, synt. Kitilänvaarassa. Sanoi, että vanhat nimittivät gl:tä “veisuukieleksi”. N:ot 72, 148 (Väisänen, 1916).

13. Hilppa Vornanen, kuuluisaa Vornasten sukua, Ristisalmi, ika 76 v. 1916, kuollut. Ei osannut virittää 12-kielistä kantelettaan. Oli tyytyväinen muistiinpanijan laatimaan normaalisävelikköön; kaksi alinta kieltä viritti itse peräkkäin (a, g). N:ot 79,137 (Väisänen, 1916).

14. Iivana Härkönen, tunnetun runolaulajaparin, Iivana ja Palaga Härkösen poika, Äimäjärven kylä, synt. 1854. Launiksella esiintyy tavanomainen duuriasteikko, Väisäselle soitettaessa terssisävel oli neutraali, 7. aste alennettu. N:ot 98, 121, 167, 178 (Launis, 1905), 73, 99, 120, 131 (Väisänen, 1917).

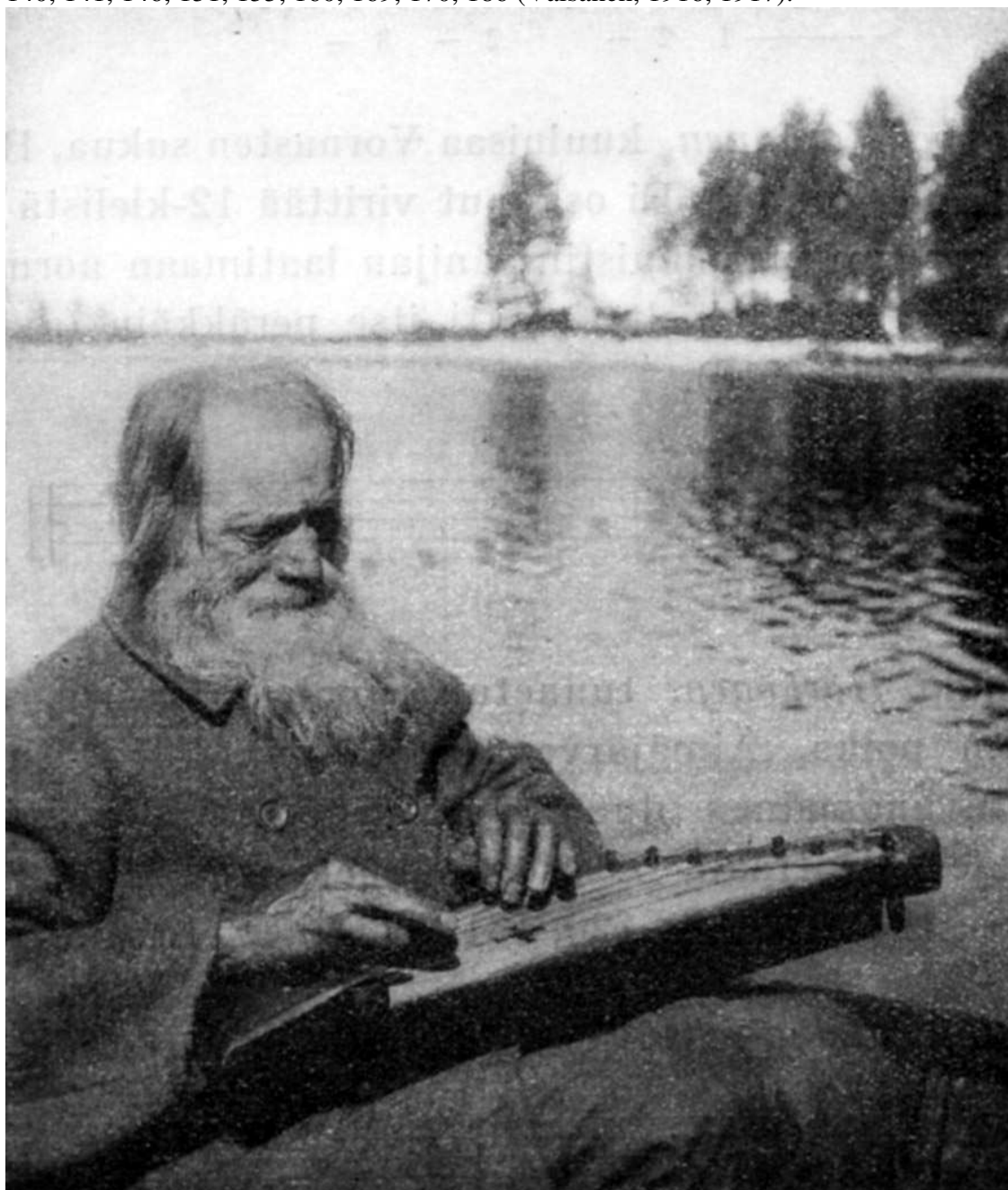
I. Launis (1905).

II. Väisänen (1917).

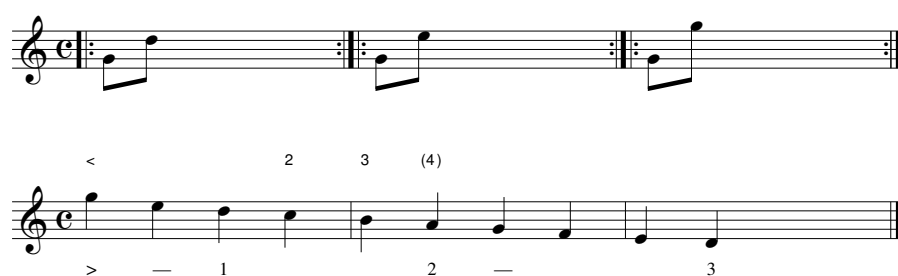

15. Teppana Jänis, sokea soittaja, Maisun kylä, Synt. 1854 Uuksjärven kylässä, kuoli 1921 kotiseudullaan tielle soittoretkellään. Esiintyi mm. Helsingin laulujuhilla kesällä 1921. Alpo Sailo muovaili Jäniksestä rintakuvan Suistamon kansanomaisilla laulujuhilla 1913. Jäniksen kanteleen sävelikössä esiintyy milloin (v.1916) fl, milloin (v. 1917) fis1, mikä johtui siitä, että tämän kielen viritys tapahtui muihin kieliin nojaamatta. Kun nuotitsija tästä Jänikselle huomautti, muutti hän fl:n fis1:iksi. Jäniksen kantele oli ostotavaraa, ränstynyt; kuvassa nähdään toinen, vanhempityypinen, kerääjän mukana ollut. N:ot 10, 22, 48, 57, 60, 69, 93, 112, 113, 114, 127, 130, 140, 141, 146, 151, 155, 160, 169, 170, 186 (Väisänen, 1916, 1917).

16. Jehki Jänönen, Hodjalan kylä, ikä 64 v. 1917. Kun ei ollut omaa, soitti kerääjän mukana olleella kanteleella, joka oli normaalivireessä (ks. alla); muutti fis1:in f1:ksi, muuten kelpasi sävelikkö. N:o 92 (Väisänen, 1917).

17. Artjamei Kyyrönen, Muuannon kylä, ikä 55 v. 1916. Soitti veljensä Maksiman (ks. seur.) virittämällä ja omistamalla kanteleella; ei käyttänyt g:tä. N:ot 23, 67, 136 (Väisänen, 1916).

18. Maksima Kyyrönen, Muuannon kylä, ikä 63 v. 1916. Alimmasta kielestä (g) sanoi, että se "pidää herkuks panna lisäks". N:o 70 (Väisänen, 1916).

19. Timo Lipitsä, Koiton kylä, ikä 60 v. 1917. Nuotitsemisen aikana h1 aleni hiukan; kun nuotitsija muutti sen bl:ksi, oli soittaja yhtä tyytyväinen vireeseen. N:ot 68, 81, 139, 147, 185 (Väisänen, 1917).

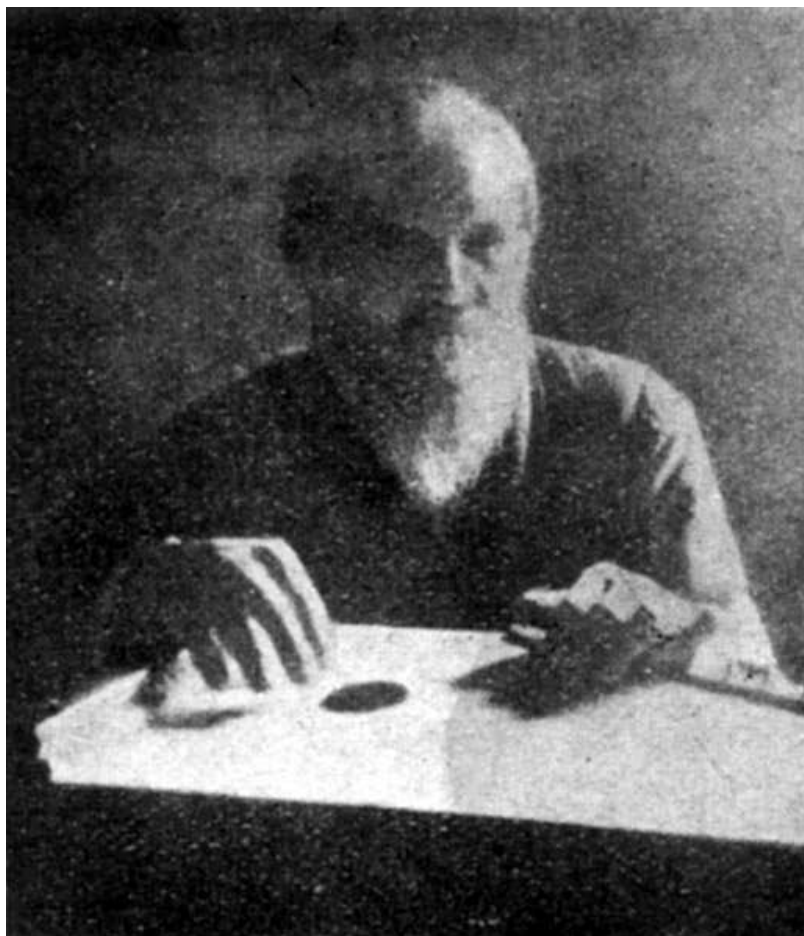

20. Iivana Lösönen, LeppäsyRJän kylä, ikä 69 v. 1916, kuollut. Soittajan oikea käden 3:s sormi kosketti tavatessaan d1:tä aina myös e1:tä; tämä häiritsi soiton nautittavuutta. Kun Lösönen itse selitti, että hän tarkoitti vain d1:tä, vaikka sormen leveyden vuoksi viereinenkin kieli samalla soi, ei tätä soittajan virhettä ole sävelmiin merkitty. Lösönen esiintyi Iivana Onoilan kanssa kiertueilla eri tahoilla maata. N:ot 29, 47, 53, 54, 71, 115, 124, 125, 132, 133, 143, 152, 158, 166, 172, 181, 184 (Väisänen, 1916).

21. Miinan Domi, Koiton kylä, ikä 68 v. 1917, kuollut. Soitti Lipitsän kanteleella, kun omastaan oli jo kauan sitten luopunut. Kuvassa on kantele poikkeuksellisesti syrjällään sylissä sen johdosta, että sitä sen epätavallisen koon vuoksi oli hankala soittaa, jos se oli lappeellaan. N:ot 46, 82, 117, 126, 138, 156, 161, 182, 183 (Väisänen, 1917)

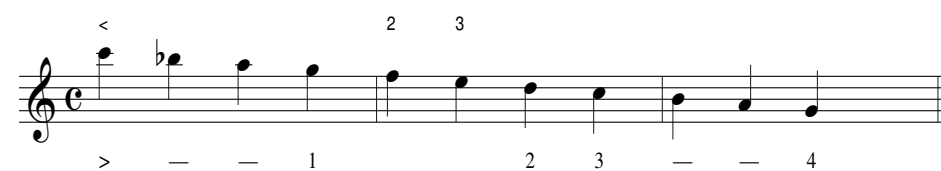

I.

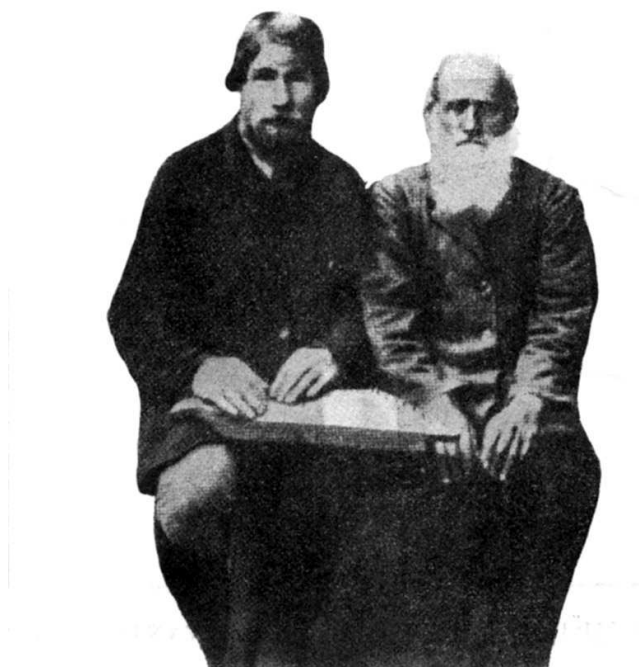
II.

III.

23. Iivana Semeikka (“Jehkin Iivana”), runolaulaja, karhunkaataja, Muuannon kylä, synt. 1843, kuoli 1911. Hänen esiinnyttyään useilla laulujuhilla (alkaen 1896) sekä Iivana Onoilan seuralaisena laajoilla kiertueilla kohtasi kuolema hänet Helsingissä, josta hänet kunnianosoituksin saatettiin kotikylänsä kalmistoon. Hänen oikealle soittajalle luonteenomainen kasvonilmeensä on ikuistettuna Alpo Sailon muovailemassa rintakuvassa. Toinen kuulu Semeikka, Mysysvaaran Pedri, oli myös kanteleensoiton taitaja. (Ks. lähemmin teoksia: Eliel Warttinen, Semeikka; Iivo Härkönen, Runolaulajia.) Iivana Semeikan tekemiä kanteleita on Sortavalan museossa. N:ot 13, 38, 91, 96, 122, 175, 180 (Launis, 1905).

23. IIVANA ŠEMEIKKA. † — PEDRI ŠEMEIKKA. †

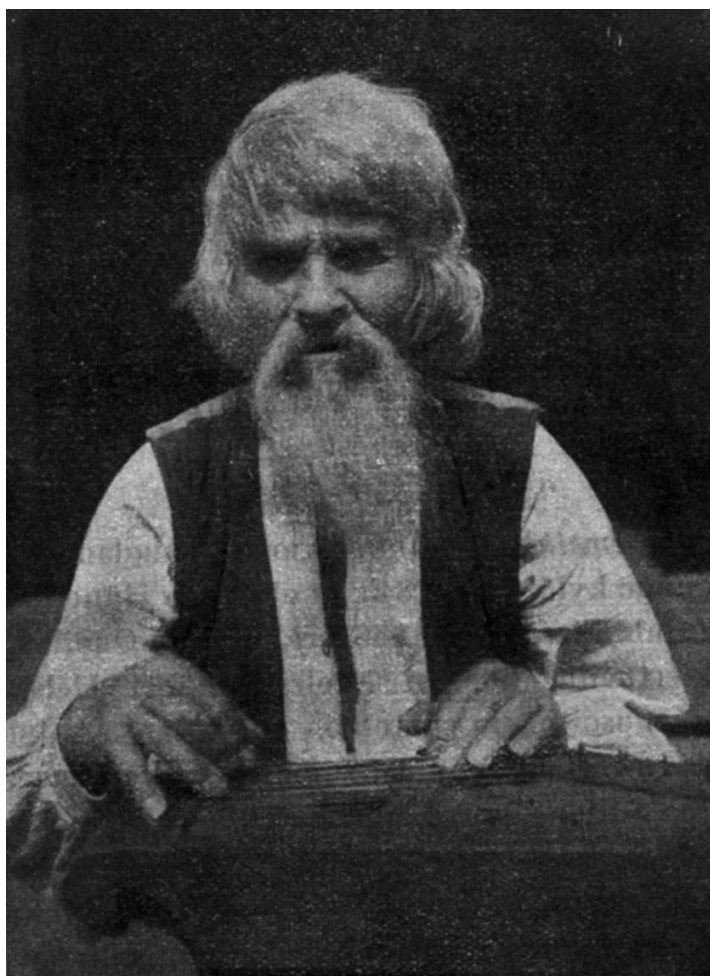
Suojärvi

24. Grigo Bomba, Savihauta, ikä 29 v. 1917. Kansakoulussa sanoi oppineensa tuntemaan sävelasteikon, joten viritti kielet peräkkäin. Kantele oli uudenaikainen, samoin kuin soittotapakin. N:ot 202, 203, 204 (Väisänen, 1917).

25. Iivana Brelo, Hautavaaran kylä, ikä 45 v. 1920; Sanoi isältään oppineensa soittotaidon. Kantele kotitekoinen. Valokuva on olemassa. Kirjaanpano tapahtui Kuikkaniemen kylässä. N:o 76 (Väisänen, 1920).

26. Fedja Happo, Vuondeleen kylä, ikä 85 v. 1917, kuollut. Kertoi opetelleensa soittamaan 5-kielisellä kanteleella eikä myöhemminkään käyttäneensä enempää kieliä. Nuotitsemisen yhteydessä soittaessaan 12-kielisellä kanteleella (Kansallismuseo, n:o 6677:1) siirtyi sävelalasta toiseen, täten aikaansaaden vaihtelua. Vaikka sävelmän luonne täten muuttuikin, vakuutti ukko: “Yhteh luaduh mänöö”. N:ot 21, 63 (Väisänen, 1917).

27. Pekka Happo, ed:n poika, Vuondeleen kylä, ikä 36 v. 1917. Asetettuaan sormet kielille sanoi, että pitäisi olla vielä yksi kieli lisää (g2), mutta ei pystynyt virittämään. Sanoi oppineensa sävelmän Yläjärven kylässä. N:o 83 (Väisänen, 1917).

28. Jaakko Kul'ŭ, Parkinselän kylä, ikä 93 v. 1917, kuollut. Kantele 16-kielinen; kuvassa toinen, vanhempi. Sävelmässä, jossa tuskin on kaikkia Kul'ŭn säemuunnelmia, esiintyy nuoremmille soittajille yleinen g2 harvoin. Samoin kuin Fedja Hoppo saattoi Kul'ŭ siirtyä kielialalta toiselle, jolloin sormiasento myös muuttui. Kyseeseen sävelmässä – hän soitti tuntikaudet samaa “kisavirttään” – tuli vain 9 kieltä. Julkaisussa on I sävelikön mukaan, joka vallitsi nuotitsemisen tapahtuessa (4.7.1917). Pari päivää myöhemmin (7.7.1917) oli ohimatkalla todettavissa, että terssisävel oli alennettu (b1) ja alimmatkin kielet oli viritetty (II), näiden tulematta nuotitsijan läsnäollessa kuitenkaan käyttöön. Kul'ŭ sanoi virittämisestä, että kielet “toine toizeh pädemäh pidää luadie”. N:o 74 (Väisänen, 1917).

I a.

I b.

II.

29. Vanja Trofimov, kauppias, Kuikkaniemen kylä, synt.1876. Voittaa soittajana muut julkaisijan tapaamat karjalaiset taitajat. Soittaa sekä vanhaan että uuteen tapaan. Edellistä noudattavat sävelmät sanoo muodostelleensa kotikylässään eläneeltä Johora Vilgalta kuulemansa pohjalla. Sävelmissä ei esiinny muuntelua. Tähän on otettu Trofimovin 24-kielisestä kanteleesta vain sävelikkö, joka vanhaan tapaan soitettaessa tulee kyseeseen. N:ot 4, 14, 45, 61, 77, 101, 128, 208, 216 (Väisänen, 1917 Suoj., 1925 Helsingissä).

POHJOIS-KARJALA

Eno.

30. Soittaja: ? Kaltimon kylä. Lähempien tietojen puuttuessa voi otaksua, että sävelmät ovat useamman soittajan esittämiä. Kaksi sävelmää liikkuu oktaavin alueella (G:ssä: d2-d1), yksi duuripentakordin (d2-gl) ja kaksi mollipentakordin (d2-gl) alueella. N:ot 16, 19, 26, 31, 50 (Collan, 1854).

Ilomantsi.

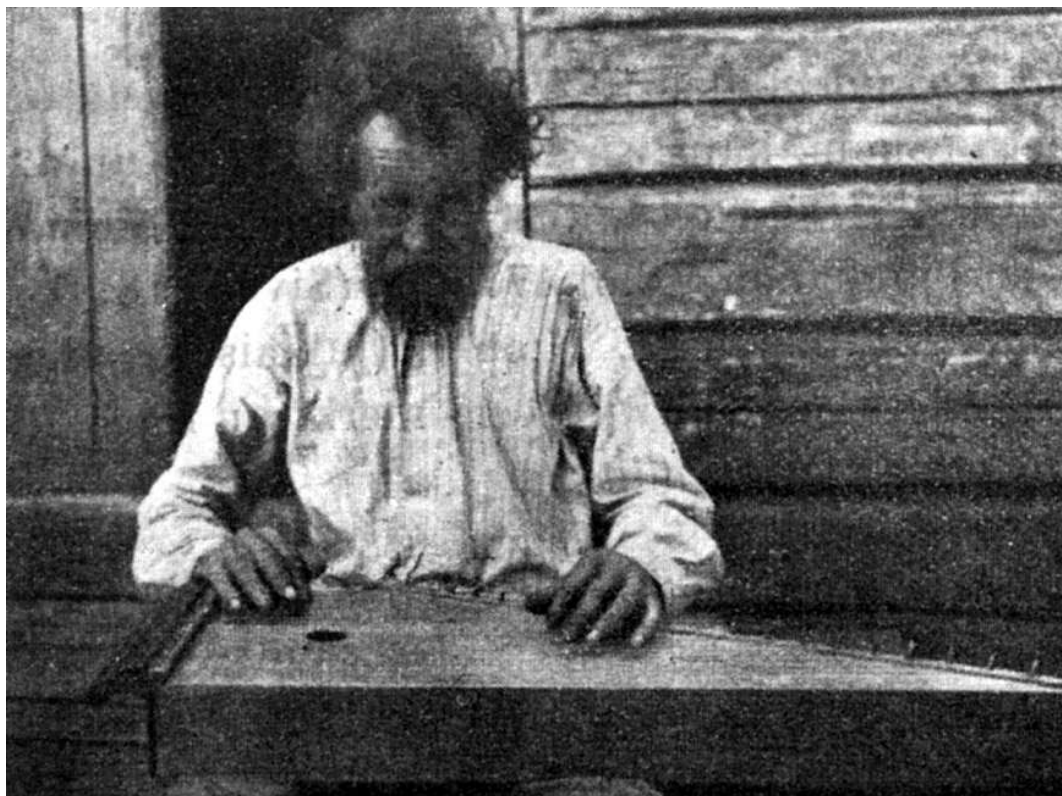
31. Fedja Karhapää (Airio), Sonkajan kylä, ikä 29 v. 1922. Soitti yleensä uudenaikaiseen tapaan tanssisävelmiä, joista sekä sormenkäytöstä näytteenä n:o 209. Yhdysasentoista soittotapaa edustaa n:o 9 (Kirkonkellot), jonka sanoi oppineensa isoisältään. N:ot 9, 209 (Väisänen, 1921 Helsingissä).

32. Everik Rähkönen, ikä n. 80 v. 1905, elänyt loppuiällään Karttulan pitäjässä, kuollut. Soittanut nuoruudessaan 5-kielistä kanteletta. Muistiinpanoissa on sävellajina molli, huomauttaa nuotitsija Rähkösestä kirjoittaessaan. "Joskus, vaikka harvemmin, hän viritti sentään kanteleensa duuriinkin, eli siis jos ajattelemme kanteleen g-molliin viritetyksi, korotti b:n h:ksi. Sen mukaan huojui myös (asteikon) seitsemäs sävel f:n ja fis:in välillä." Rähkönen kävi pari kertaa esiintymässä Heisingissä (ks. Kalevalaseuran vuosikirja 3., siv. 227-230). N:ot 6, 41, 88 (Launis, 1905).

Kitee.

33. Jaakko Lonkainen, Huikkolan kylä, seudulla tunnettu ja käytetty taikamies, ikä 63 v. 1916, kuollut. Soittanut lapsena 12-kielisellä kanteleella; sävelmiä kirjaanpantaessa soitin oli 24-kielinen. Oli myös puusarven ja viulun soittaja; kaikki

soittimensa teki itse. Kanteleensoittajana ei juuri esiintynyt. Tähän nähden sanoi ottaneensa oppia kuulemastaan urkuharmoonin soitosta. Lonkaisen esittämä koraalisävelmä (Väisänen, SKS 820) on jätetty julkaisematta. G-sävelalan mukaan oli sävelikkö d3—B, sävelmissä tuli kyseeseen b2-d. N:ot 43, 205, 206, 215, 217, 218 (Väisänen, 1916).

Nurmes.

34. Tahvo Saastamoinen, Kuokkainen, synt. Jokikylässä. Sävelmäin yhteydessä kuvataan: “Nojasi soittaessaan vasemman käden pitkää ja nimetöntä sormea (suorina) kanteleen takasärveä vastaan, pitäen peukaloa ja pientä sormea nostettuna ja etusella bassia soittaen, kuitenkin muutamissa kappaleissa peukaloakin käyttäen säveltä varten, jota hän muuten oikean käden etusella sekä pitkällä sormella ja peukalolla soitti, sen mukaan “mikä siihen yltää” (= kerkiää)”. “Pielisjoella nähnyt pikkuisena ollessaan 5-kielisiä; hänen isävainajallaan oli ollut 8-kielinen, kun hän veisaili; peliä hän ei soittanut.” Runosävelmän yhteydessä, julk. n:o 33: “Lauloi unisono tämän kanssa, vaikka ilman sanoitta, joita ei muistanut”, toisen yhteydessä, julk. n:o 34, on sävelmän alla useita säkeitä runosta “Kuinpa tuttuni tulisi, ennen nähtyni näkyisi” sekä maininta: “Lauloi unisono soittosävelen kanssa”. N:ot 33, 34 (Lähteenkorva, 1877), 44, 213 (Hannikainen, 1877, Lähteenkorvan kokoelmassa).

Sovituksen järjestys:

Ei pysyvästä sormien asetusta

Pielisjärvi.

35. H. B. Crohns, Lieksa. Sävelmän yhteydessä (ruots.): "Aito suomalainen, kanteleella suloiselta kuuluva". N:o 27 (Collan, 1854).

Kanteleen viritys:

36. Juhana Kiiskinen, Kylänlahden kylä. Sävelmien yhteydessä seuraavat tiedot. Virityksestä käytti nimitystä "sovitos" ("sovitetaan"). "Entisten kantelehten sovitoksessa" osoitettuun tapaan piti myös sormensa Viensuun Mikko Tolvanen, soittaen "Minun kultani kaukana kukkuu" duuriluonteisena. Samanlainen kuin Juhanan sedällä oli "sormien asetus 1. sovitos" ukkovainajalla ja toisella samanikäisellä miehellä, Matti Timoisella; viimein. "sovitti ensin 1:stä 5:nteen, sitten 1:stä 8:nteen, sitten 8:sta takaisin 5:nteen, sitten tehään 5., 7. ja 9. yhenäänisiks ja muut sen jälkeen toinen toistaan löyhemmiks". "Vennäähän kellonsoitosta" (julk. n:o 7) on tieto, että "sitä soitti setä vainoo ja eno vainoo kansak, Toavi Tolovane». N:ot 7, 55, 58, 150 (Lähteenkorva, 16-17.8.1877).

Juhana Kiiskisen 12-kielisen kanteleen "sovitos": (mp:ssa g2-g1)

I (mp:ssa a2-d1)

II. "Entisten kantelehten sovitos" (mp:ssa g2-g1)

III. "Juhanan setän sormien asetus 1. sovitus" (mp:ssa g2-g1)

37. Taavi Kiiskinen, ylioppilas, ed:n sukua, ikä n. 20 v.1917, kuollut. Kun sävelmien kirjaanpanoon (Helsingissä) ei ollut tilaisuutta samalla kertaa kuin ne parlografoitiin ja kun lieriöiltä säästyssäveliä ei kuulu, ovat täten sävelmät puutteellisia. Juhana Kiiskiseltä tehdyt kirjaanpanot (ks. esim. julk. n:o 7) kuitenkin täydentävät tässä suhteessa Taavi Kiiskisen esittämiä sävelmiä. Kantele oli suuri, liki 30-kielinen. N:ot 8, 56, 59 (Väisänen, 1917).

38. J. Riikonen, Lieksa. Nuotitsija huomauttaa (ruots.): "Tämä sävelmä, itsessään vähäarvoinen, on merkitty muistiin vain näytteeksi talonpoika J. Riikosen kanteleensoitosta, joka todisti melkoista taidokkuutta, mutta muuten ei ollut juuri mielenkiintoista. Suurella, kaikuisalla 18-kielisellä kanteleellaan hän esitti enimmäkseen uudenaikaisia lauluja, valsseja, polskia ja tansseja". Ainoa sävelmä vaatii vain suluissa olemattomat kielet; C. on merkinnyt sen G-alaan, kuten seuraavassa; sävelikön hän on asettanut ylemmäs: d3-g, jossa esiinlyy cis2. Muiden tapaan on soittaja arvatenkin käyttänyt ylempää kieliä. N:o 168 (Collan, 1854).

Kanteleen viritys:

39. Matti Timonen ("Rallu-Matti"), Lieksa. Ks. selitystä Juhana Kiiskisen yhteydestä. Nuotitsija mainitsee (ruots. "Rallu-Matin" kertoneen, että "Kolmi Satanen" (ks. n:o 201) nimi johtuu siitä, että eräs entinen Pielisten herra (Winter) oli maksanut talonpojalle 300 taaleria oppiakseen soittamaan saman sävelmän kanteleella. "Kuutonen Peli" (n:o 176) on "Rallu-Matin" mukaan "polska", jota tanssii 6 henkeä. N:ot 94, 176, 201 (Collan, 1854).

Kanteleen viritys:

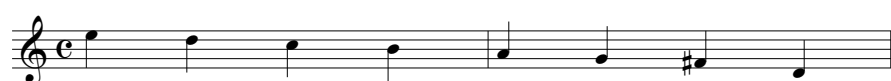
40. Helena Toivanen, ikä 19 v. 1891. Sävelmistä on yksi jo ennen julkaistu (Suomen kansan sävelmiä III, n:o 371). Kun n:o 200 on tavallinen polska, ei sitä ole liitetty improvisaatioihin, oikeiden ”Kirkonkellojen” joukkoon. N:ot 177, 200 (Sivori, 1891).

41. Soittaja:? Sutilan kylä. N:ot 97 (julkaisussa alue g2-g1), 145 (tätä soitettaessa on ”viritykseen” merkityn f:n sijalla täytynyt olla fis) (Collan, 1854).

Kanteleen viritys Sutilassa: I. (C:lla g2-g1)

8-kielisen kanteleen viritys Joensuulla: II (I:n yhteydessä). (C:lla d2-c1)

Tohmajärvi .

42. J. Turunen, Uusikylä. Kirjaanpanija ei ole tosin liittänyt sävelmää kanteleensoittojen, vaan tanssien ryhmään. N:o 179 (Collan, 1854).

KESK I-POHJANMAA.

Haapavesi.

43. Antti Rantonen, marjatehtailija, Ainalin kylä, synt. 1877. Kertoi nuotitsijalle v. 1925: N. 25 v. sitten kuoli Haapavedellä Matti Kirjava (”Sivukankaan Matti”) 85 v. vanhana. Hän soitti viisikielisellään samoin kuin Rantonen, jonka haltuun kantelekin joutui. Matti näytti lapsille ihmettä. Hän kiinnitti oikean etusormen päähän pitkän mustan jouhen, jonka asetti savupirttinsä lakeen pannun rihmarullan ylitse ja sieltä alas. Jouhen toiseen päähän hän kiinnitti tekemänsä n. 10 cm korkean puuhevoson, jolla oli liikkuvat jalat. Etusormen koskettaessa uloimpia kieliä jouhi liikkui, ja hevonen hyppeli sitä mukaa. Hämärässä pirtissä ei jouhta erottanut; siksi lapset ihmettelivät ”kun Matti Viron hevosta tanssuuttaa” (Matti itse sanoi siten). Matti käytti usein myös etusormensa kynsipuolta, jolla saa kirkkaamman äänen. Haapaveden Alasydänmaalla oli Kannus-niminen ukko, joka soitti tällä samalla viisikielisellä, kun ei ollut omaa. Kukkuran talosta sai Pasi Jääskeläinen samanlaisen viisikielisen. Rantosella isä soitti sävelmiään, joita Rantonen muistaa, yksinomaan viisikielisellä. Rantosella itsellään oli aikaisemmin 16-kielinen; nyt hän soittaa enemäkseen 30-kielisellä, joka on tehty Pasin kantelepajassa. G-duurin mukaan sen sävelikkö on C:stä d3:een, kanteleen pidempi kuve on soittajan puolella. Rantosella on poikkeuksellinen viisikielisen soittotapa (ks. siv. 3). Ainoastaan milloin sävelmässä ei sointuja esiinny (ks. n:o 193), on sormenkäyttö sävelikössä osoitetun mukainen; milloin niitä esiintyy, Rantonen tempaa ne kuuluviin oikean käden etusormella, joka usein koskettaa yksityisiä välikieliäkin (ks. sävelmiä; näissä on usein erehdyttävästi >1, pitää olla >2). Vasemman käden 2., 3. ja 4. sormi tukkii ne

kielet, jotka eivät saa kuulua. N:ot 1, 102, 103, 106, 107, 108, 189, 190, 193, 194, 197, 198, 199, 210, 211 (5-kielisellä), 212, 219, 220, 221 (30-kielisellä) (Väisänen 1921, 1925, Helsingissä).

II. Sointuja otettaessa

Oulu.

44. Soittaja: ? N:o 32 (Acrebi, 1799)

ITÄ-POHJANMAA

Kuhmo.

45. Pekka Komulainen, lautamies, Jäätiä. Sävelmäin yhteydessä mainitaan, että 5-kielisen kanteleen ylintä kieltä kosketetaan oikean etusen kynsipuolella. Pojan, Kusti Komulaisen, kantele oli 12-kielinen, viritys G-duurin mukaan e2-a. N:o 18 (Lähteenkorva, 23.8.1877)

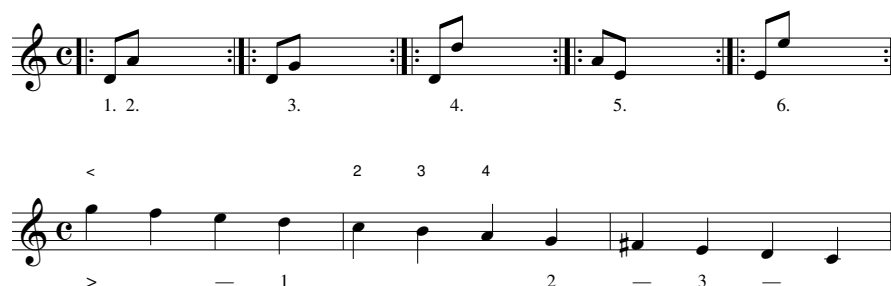
Sovitus isän mukaan (tarkemmin Cis dur):

AUNUKSEN KARJALA

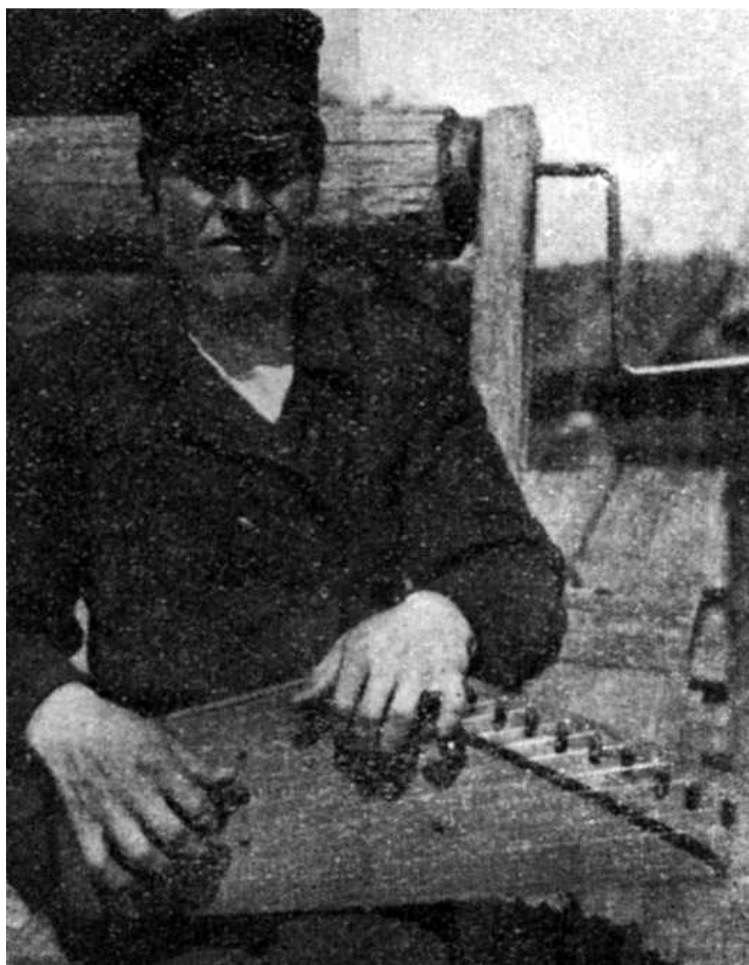
Vitele

46. Patsoin Stjoppi, Perttjärven kylä, ikä 60 v. 1919. Nimitti kieliä e2-d2 “alembazet”, c2-a1 “keskimäzet”, g1-d1 “ylembäzet sruunat”. Viritystä nimitti “asettamiseksi” (“azetan kandlehen”). N:ot 52, 80 (Väisänen, 1919, Suurenmäen kylässä).

47. Tsertin Miikkula, Suurenmäen kylä, ikä n. 35 v. 1919. Huoneessa soitettaessa kantele oli pöydällä lappeellaan; ulkona valokuvattaessa asetti sen poikkeuksellisesti syrjälleen. Kanteleen 12 kielestä oli soittokieliä vain 9 ylintä, ja näistäkin tuli ainoassa esitetystä sävelmässä kyseeseen vain 7 (ks. alle). Kun Patsoin Stjoppi koki soittaa Tsertin Miikkulan kanteleella ja tarkoitusta varten koroitti b:n h:ksi, niin

Tsertin Miikkula senjälkeen soitti sävelmäänsä matalammassa alassa, tällöin sormiten g1:tä a1:n sijasta; sävelmän luonne täten muuttui. Sävelmä on toisessa alassa (a2—d1) kuin seuraavat asetonäytteet. N:o 149 (Väisänen, 1919).

I.

II.

48. Vaskan Jaakoi, Suurenmäen kylä, ikä 80 v. 1919. Kertoi 50 v. sitten luopuneensa kanteleestaan, jossa oli 12 kieltä. Kuvassa on Patsoin Stjoppin kantele, jota koki viritellä (vrt. alista johtosäveltä). Usein tuli koskettaneeksi e1:tä tarkoittamansa d1:n sijasta. N:o 78 (Väisänen, 1919).

VIENAN KARJALA

Vuokkiniemi

49. Lukkani Huotari, runolaulaja, Ponkalahden kylä, kuollut n. 90 v. vanhana 1892 (ks. lähemmin SKVR I 4, siv 1129). Huomiota herättää, että Huotari koskettaa samoja kieliä oikean, joita Ontreini Jyrki vasemman käden sormilla. N:o 17 (Lähteenkorva 8.9.1877).

50. Ontreini Jyrki, kuulun runonlaulajan Ontrei Malisen poika, itse myös etevä runojen muistaja, Vuonnisen kylä, kuollut n. 70 v. vanhana n. 1884. Perinyt 5-kielisen kanteleen isältään, joka sen oli tehnyt v. 1833 (ks. lähemmin SKVR I 4, siv. 1131). Sävelmässä, julk. N:o 5, poikkeava sormenkäyttö. N:ot 5, 62 (Lähteenkorva, 14.9.1877).

JOUHIKKO (JOUHIKANTELE).

SOITIN.

Nimitykset.

Toista soitinta, jolla esitettyjä sävelmiä julkaisumme sisältää, on kutsuttu maassamme eri nimillä. Vanhemmassa kirjallisuudessa esiintyy savolaisella ja osaksi karjalaisella alueella viime aikoinakin käytetty *jouhikantele* (l. -kannel); rajakarjalaisilta soittajilta tehdyissä muistiinpanoissa on nimityksinä useimmiten *jouhikko*, harvoin jouhikas, yhden kerran *harppu*, joka kansanrunoissakin joskus jouhikkoa tarkoittanee. Kun "jouhikko" on luonteva eikä aiheuta soittimen suhteen harhakäsityksiä kuten "jouhikantele", jolla voi luulla tarkoitettavan jouhikielistä sormintasoitintamme. kanteletta, on allekirjoittanut tässä julkaisussa antanut sille etusijan. Jouhikolle ja sen lähisukuisille soittimille, joihin lukeutuu Viron rannikolla asuvien ruotsalaisten *talharpa*, on *Otto Andersson* laatinut yhteisnimen "stråkharpa" (suom. "jousiharppu") samannimisessä laajassa tutkimuksessaan (ilm. v. 1923).

Rakenne.

Jouhikko on jousisoitin. Rakenteensa puolesta se on sukua sormiten soitetulle lyyrylle, minkä johdosta se saksalaisessa tutkimuksessa on saanut "Streichleier" (suom. "jousilyyry") nimen. Soitin muistuttaa kielipinnan puolelta katsoen lähinnä suorakaidetta. Sen koppa on yltä onteloitu, kannella peitetty allas, alta milloin kupera, milloin tasainen. Altaan toinen pää ulkonee koko leveydellään kannen suuntaisena ja tasoisena jatkoksena, jossa aukko, "käsireikä". Savosta, Kerimäen seudulta, on saatu jouhikkoja, joissa on kaksikin käsireikää; onko silti toista lainkaan tarvittu. On epävarmaa.

Jousi.

Soittimeen liittyy jousi (kansanomaisia nimityksiä sen ohella "vipu", "kokkura", "kokotin", "roka"); alkeellisimman jousen vartena on varpa, joka kaareksi taivutettuna pitää sen päihin kiinnitettyjä jouhia kireällä. (Yksityiskohtaisia tietoja jouhikosta on teoksessa "Stråkharpn".)

Kielet.

Jouhikon kielet ovat vanhastaan, kuten useissa säilyneissäkin soittimissa, olleet jouhista punotut. Myöhemmin on tullut käytäntöön suolijänne, jopa metalli jouhen sijaan tai ohelle. Kielten lukumäärä on milloin 2, milloin 3.

Viritys. Säveliköt.

Viritystä koskevat tiedot ovat niukat muuhun aineistoon nähden. Huolimatta siitä, ovatko kielet yhtä pitkiä tai onko käsireiän puoleinen kieli muita pidempi, viritetään tämä muita korkeammaksi. Jos sitä merkitään al:l:lla, on 2-kielisissä jouhikoissa toinen kieli, joka soi aina vapaana, säestävänä, viritetty joko el:hen tai d1:hen, siis kvarttiin tai kvinttiin; eräs "epäpuhtaasti" soittanut jouhikonkäyttäjä asetti (Lähteenkorvan mukaan) alemman kielen f1:ään (tai fis1:iin), siis terssiin.

3-kielisen jouhikon virityksestä on julkaisijalla tiedot niiltä soittajilta, joiden esittämät sävelmätkin ovat tässä kokoelmassa. Pratsulla ja Vaittisella oli viritys g1-d1-a1, Lambergilla ja Villasella g-d1-a1. Edellisen vallitessa välikieli (dl) on vain säestävä, soiden yleensä kautta koko sävelmän mukana. Erään Suistamolta saadun tiedon

mukaan oli jouhikon “vanhanaikainen asetus” g-d1-g1, jolloin siis ylemmät kielet olivat kvarttisuhteessa. Villasella ei alin kieli tullut soitossa lainkaan kyseeseen, samoin kuin ei sen kohdalla oleva toinen käsireikäkään. Viulua kauan soitettuaan hän ei ollut varma siitä, miten “jouhkannel” oli viritettävä.

Jouhikon soitanta tapahtuu istuallaan. Soitin asetetaan polvien väliin, sellon tapaan. Vasemman käden 2., 3., 4. ja 5. sormi, peukalon jäädessä ulkopuolelle, pistetään käsireikään ja niiden selkämillä painellaan kieltä. Tämän ollessa a1 ottaa 2. sormi h1:n (b1:n), 3:s c2:n (cis2:in), 4:s d2:n, 5:s e2:n sekä myös sitä ylemmät sävelet, mikäli ne tulevat kyseeseen; tällöin käsi liikahtaa lepoasennostaan. Jouhikon viritykset ja säveliköt ovat täten soittajillamme seuraavat:

I. Pratsu ja Vaittinen

II. Lamberg

III. Villanen

I:ssä esiintyy g2 vain yhden kerran Pratsulla (n:o 259). Mollisävelmät soittaa ainoastaan Lamberg g-sävelalassa, jolloin b tulee kyseeseen (n:o 264); Pratsu ja Vaittinen taasen a-sävelalassa. Villasen sävelmissä, jotka kaikki edustavat duuria, muodostuu melodia- ja säestyskielen soinnullinen suhde toiseksi kuin edellisillä sen johdosta, ettei hän g:tä lainkaan käyttänyt; fis 2:iä joskus tavoittaessaan hänen sormensa aina sattui f2:n kohdalle.

Collanin muistiinpanoissa edustetun soittajan virityksestä ei valitettavasti ole tietoa; neljästä yksiaanisesta sävelmästä kaksi edustaa mollipentakordia (n:ot 222 ja 223), yksi duuripentakordia (n:o 266). Neljännessä, duurisävelmässä (n:o 265), esiintyy kerran johtosävel (fis), mikä lienee Collanin lisäämä, koska säestyskieli tuskin on ollut fis. Kun tämä virityskysymys jää arvoitukseksi, on Collanin muistiinpanot julkaistu alkuperäisissä sävelaloissaan: G:ssä (265,266) ja a:ssa (222, 223).

Käyttö.

Jouhikon käytöstä maassamme on tietoja vain osista Savoa ja Karjalaa. Se on palvellut pääasiallisesti tanssia, kuten sävelmätkin osoittavat. Vertaillen käy selville, että jouhikon- ja kanteleensoittajain ohjelmistot sisältävät samoja sävelmiä, kuten onkin luonnollista, sillä joissakin tapauksissa on jopa sama henkilö (niin kerrottiin Suistamolla) käsitellyt molempia näitä soittimia. Otaksumat jouhikon liittymisestä kalevalaiseen runolauluun perustuvat suhteellisen harvojen runosäkeiden antamiin viitteihin. Voi sanoa, että jouhikonsoitto on Suomessa jo laannut. Viimeinen soittaja tosin elää, mutta hänkin on varsinaisesti viuluniekka, joka valmisti jouhikon - sen käytöstä jo nuorena luovuttuaan - esiintyäkseen pyynnöstä Sortavalan laulujuhilla 1926.

SÄVELMÄIN KERÄYS

Sävelmämuistiinpanoja on vähän muuhun jouhikosta saatuun aineistoon verraten. Matkallaan v. 1854 (ks. ed.) tapasi *Karl Collan* Kesälähdellä soittajan, jota kokoelmassamme edustaa 4 "jouhikanteleen peliä". *A. A. Lähteenkorvan* Suomalaisen Kirjallisuuden Seuralle luovuttamassa käsikirjoituskokoelmassa, josta edellä on puhuttu, on eräs tanssisävelmä (SKS n:o 556), minkä (v. 1877) "harpulla" on esittänyt *Jyrki Sissonen* Ilomantsissa Mekrijärven kylässä. Muistiinpanon yhteyteen on merkitty: "Viritys F + c (Es + b jne.)". Sävelmässä on aina soivana säestyskielenä cl; melodiakieli on siten fl, Kun melodiassa esiintyvät myös cl, d1 ja e1, jää arvoitukseksi, miten tämä sävelmä on voitu 2-kielisellä jouhikolla soittaa. Olen jättänyt sen tästä kokoelmasta pois; se voi liittyä julkaisuun, joka sisältää kaikki jouhikkoa koskevat Lähteenkorvan muistiinpanot, joita on hänen hallussaan.

Allekirjoittanut joutui jouhikonsoiton kera tekemisiin kotipitäjässään Savonrannalla v. 1912 kerätessään sävelmiä eräältä sikäläiseltä viuluniekalta, jonka ensimmäisenä soittimena oli ollut "jouhkannel". Kokoelma tuli Suomalaisen Kirjallisuuden Seuralle v. 1915. - V. 1916 tapasin Impilähdellä jälleen pari soittajaa, jotka eivät olleet käyttäneetkään muuta soitinta kuin "jouhikkoa". Heidän sävelmänsä muodostavat suurimman osan aineistoamme. - V. 1926, Sortavalan laulujuhlien aikaan, sain täydentää rajakarjalaisia keräelmiä vielä muutamilla näytteillä.

Julkaistavaksi on kertynyt yhteensä 48 sävelmää, joista on muistiinpannut:

Collan:	4 säv. (n:ot 222, 223, 265, 266)	1 soittajalta.
Väisänen:	44 säv. (muut)	4 soittajalta.

SOITTAJAT.**Julkaisussa esiintymättömiä soittajia.**

Jouhikonsoittajista on eri lähteistä saatuja tietoja jo julkaistu *Anderssonin* tutkimuksessa. Tässä rajoituttakoon mainitsemaan vain heidän nimiään. Ilomantsissa tapasi *Europaeus* (v. 1849) 80-vuotiaan *Pekka Kettusen*, *Lähteenkorva* (vv. 1877 ja 1879) *Heikki Honkasen*, *Paavo Kurvisen* ja *Jyrki Sissosen*; viimeainittu oli oppinut taitonsa Koverossa *Miihkali ja Terettie Ratiselta*. Sortavalassa *Lähteenkorva* tapasi

Iivana Siitosen. Näillä tienoin on jouhikkoa viimeksi enimmän käytetty; niinpä kertoi kanteleensoittajamme *Jehki Jänönen* (ks. ed.) aikaisemmin olleensa myös jouhikkoniekkä. Reinholmin mukaan on Hiitolassa v. 1875 elänyt 80-vuotias soittaja *Antti Tattari*, Savonlinnassa taasen *Kosonen* -niminen ukko, joka soitti “vanhaa ja uutta kanteletta”. Kerimäkeläiseltä *Ierikkä Mutikaiselta* oppi julkaisussa edustettu Villanen taitonsa. Mainittakoon vielä, että tuntematonta Mäntyharjun soittajaa esittää B. A. Godenhjelmin öljymaalaukseen (luultav. 1830-luvulta). Kuva-aineisto soittajista onkin muuten niukka.

Aikaisemmin on julkaisija eri kirjoituksessa tehnyt tapaamiaan soittajia tunnetuksi (“Jouhikannel ja sen viimeiset soittajat”, *Säveletär*, jouluku 1918).

Julkaisussa esiintyvät soittajat.**ETELÄ-SAVO .****Savonranta.**

1. Juho Villanen, Vuokalan kylä, ikä 70 v. 1917, kuollut 1927. Oppi taidon poikasena Kerimäellä; myöhemmin siirtyi viuluun, jota soitti loppuikänsä. Kävi esiintymässä mm. Helsingissä pari kertaa. Villasen "jouhkanteleita", joissa on kaksi käsireikää (ks. kuv.), on, paitsi Kansallismuseossa, parissa ulkomaisessakin museossa. Soitti samoja sävelmiä jouhikolla kuin viululla. N:ot 237-240, 267-269 (Väisänen. 1912-15).

ITÄ-KARJALA

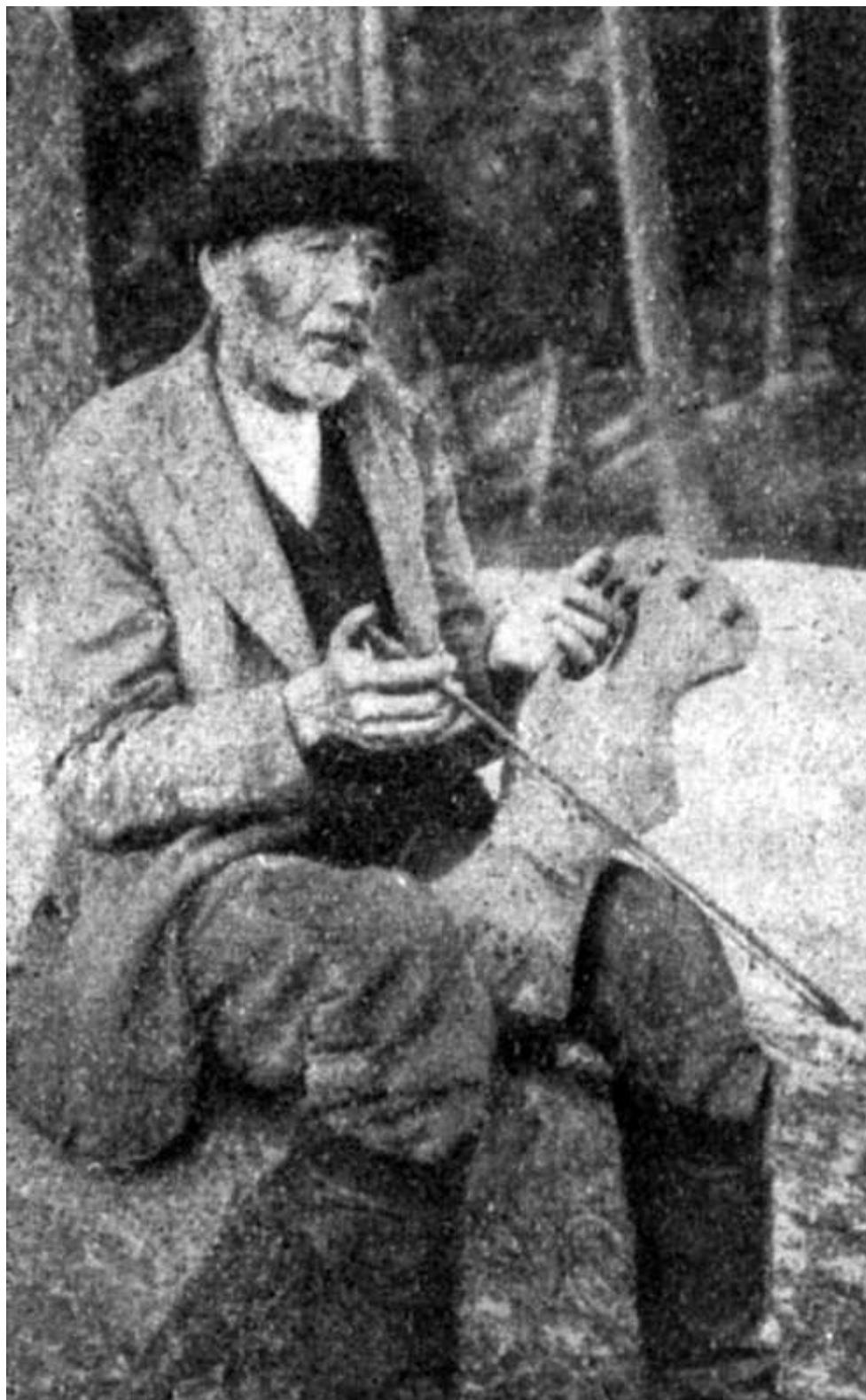
Impilahti .

2. Feodor Pratsu, Koirinojan kylä, ikä 65 v. 1916, kuollut. Kertoi kaikkien kuuden veljensäkin soittaneen jouhikkoa. Jousesta käytti nimityksiä “vibu”, “roka”, käsireiästä “käsineuvo” eli “-reikä”, tallasta “gonä”. Pratsun soitin, joka näkyy kuvassa, eroaa rakenteeltaan, kuvesyvennystensä kautta, yleisestä suorakupeisesta tyypistä. Mahdollisesti on kyseessä viulun vaikutus. Pyynnöstäni teki hän Kansallismuseoon toisen jouhikon; tässä on suorat kupeet (n:o F2141). Toisella saman kylän soittajalla, Mokin Petrillä, oli erään näkemäni v. 1901 tehdyn piirroksen mukaan ollut niinikään suorakupeinen jouhikko. Pratsu kutsuttiin esiintymään Helsingin laulujuhille 1925. N:ot 224, 226, 228-236, 243, 246, 248, 253, 254, 256, 258-261, 263 (Väisänen, 1916).

3. Juho Vaittinen, Hunttilan kylä, ikä n. 60 v. 1916, kuollut. Vaittinen oli ammatiltaan hieroja, oli "ruvettuaan jumalahiseksi" polttanut jouhikkonsa. Mielellään hän kuitenkin suostui, tästä hetkestä vuosien jo vierittyä, esittämään taitoaan naapurikylässä asuvan Pratsun soittimella. N:ot 227, 241, 242, 245, 247, 250-252, 255 (Väisänen, 1916).

Sortavala.

4. Pekka Lamberg, suutarimestari, synt. 1863. Poikasena opetteli soittamaan jouhikolla, jonka pian kuitenkin hylkäsi, saatuaan viulun. Nytkin käyttää varsinaisesti viulua; jouhikon teki pyynnöstä v. 1926 (ks. ed). Erästä vaillinaiseksi jäänyttä julkaisijan käsikirjoitusta on täydennetty Lambergin pojan, viulutaiteilija Väinö Lambergin antamalla muistiinpanolla (n:o 244). N:ot 244, 244, 257, 262, 264 (Väisänen, 1926).

POHJOIS-KARJALA.

Kesälahti.

5. Nikodemus Hirvonen, Humuvaaran kylä. Lähempiä tietoja tästä “Jouhi-Kanteleen pelilöitä” esittäneestä soittajasta puuttuu. Varmaankin hänen soittimensa on sama, jonka Collan v. 1854 toi Kesälahdelta Suomalaisen Kirjallisuuden Seuralle, jolta sen sittemmin sai Kansallismuseo (n:o 723); sen rakenteessa voi todeta kanteleen vaikutusta. N:ot 222, 223, 262, 266 (Collan, 1854).

SÄVELMIEN JÄRJESTÄMINEN.

Tutkimuksen etua silmälläpitäen on sävelmä-aineisto järjestetty määrättyjen näkökohtien mukaan. Ensiksikin kantelesävelmät on erotettu jouhikkosävelmistä, ovathan soittimetkin erilaiset. Sävelmät on sitten jaettu pääryhmiin. Näistä on molemmilla soittimilla esitetty *runosävelmäin sukuisia, laulusävelmiä ja tanssisävelmiä*; lisäksi kanteleella on soitettu joukko *improvisaatioita*.

Kantelesävelmiä.

Pääryhmien sisällä järjestettäessä on vanhaan *yhdysasentoiseen* soittotapaan kuuluvat pantu myöhempää *eroasentoista* soittotapaa edustavista erilleen. Niinikään, rytmirakenteen ohella, on otettu huomioon toinen historiallinen seikka: edustaako sävelmä 5- vai useampikielisen kanteleen soittoa. Sävellajia on pidetty ryhmitysperusteena vain sikäli, että muuten selvistä toisinoista duurisävelmät on sijoitettu mollisävelmäin edelle.

Improvisaatioihin (I) on luettu ns. *virityssävelmät*. Näistä eräs (n:o 2) on aivan itsenäinen, runosävelmän sukuinen, muuan taas alkutapailu (n:o 1), jonka vaatimattomampi vastine on n:on 55 yhteydessä oleva “sovitus”. Erikoisena sävelmänä ansainnee paikkansa myös n:ossa 3 edustettu valmiin virityksen tunnustelu. N:o 4 on monikielisellä kanteleella sävelmien johdakkeeksi esitetty “alkusoitto”. Muut ryhmän näytteet ovat *kirkonkelloiksi* tai *kellonsoitoiksi* nimettyjä. Eri seuduilla ovat nämä jossakin määrin erilaisia, kuten vertaillen käy selville. Ne tuntuvat olevan sukua eräille tanssisävelmille, joiden vaikutelman usein saa myös kreikkalais-katolisten kirkkojen kellonsoittoa kuunnellessaan. (Tässä mainittakoon, että allekirjoittaneelle kerrottiin Suistamolla erään manallemenneen taitajan soittaneen, “kuinka laivan kone käy”.)

Runosävelmäin sukuisia (II) nimitystä on käytetty sen johdosta, että tähän ryhmään on otettu, paitsi kaksisäkeisyyttä edustavia, myös sellaisia nelisäkeisiä sävelmiä, jotka, kuten niiden suppea sävelalue osoittaa, ovat laulusävelmiä vanhempaa, runosävelmistä suoraan kasvanutta kerrostumaa. Järjestettäessä on huomioonotettu *säkeiden iskuluku*, sitten *tahtilaji*, myös on, pyrittäessä sukulaissävelmät asettamaan lähekkäin, lopukkeita 1. kadensseja käytetty ryhmitysperusteena. Otettaessa n:o 16 ensi ryhmään, jonka kaikissa säkeissä on perussävelen täys- tai puolikadenssi, on siihen saatu viite parista muusta sävelmästä (n:ot 102 ja 279).

Laulusävelmistä (III), jotka kuuluvat tämän julkaisusarjan II jakson edustamaan lajiin, ovat “Kakkuri”-toisinnot (n:ot 46-49) läheistä sukua runosävelmille (vrt. n:ot 21-23). Toiset taas ovat kehittyneempää muotorakennetta. Eräs sävelmä (n:o 60), jolla on venäläiset sanat, on julkaistu vaihtelun vuoksi. N:o 61 edustaa sekä soinnun- että sormenkäytön puolesta tavallista kehittyneempää yhdysasentoista soittotapaa (vrt n:o 4).

Tanssisävelmät (IV) on järjestetty, paitsi edelläsoitettujen periaatteiden, mikäli mahdollista myös niiden edustamien tanssien mukaan. Ensi sijalle on pantu “Maanitus”, “Rissakka” jne. nimiset, samaan venäläisperäiseen tanssiin liittyvät sävelmät, joille on ominaista saman (yleensä 4-iskuinen) säkeen toistelu ja muuntelu. Kieliluvun jälkeen järjestys on määrätty 1. säkeen (johdakkeita lukuunottamatta) melodisten ominaisuuksien nojalla: 1) sävelmät, joiden lopuke edustaa perussointua (n:ot 66- 85), 2) sävelmät, joiden lopuke edustaa huippusointua (n:ot 86-89). N:o 90, jonka kyseessäoleva säe on poikkeuksellisesti 6-iskuinen, on otettu samaan yhteyteen. Näiden perään on sijoitettu “Ruskoi”, “Tsiizik” ym. nimillä kutsutut sävelmät (n:ot 91-99), koska ne ovat liittyneet “Maanitus”-tanssiin (ks. n:o 69). Parilla soittajalla on lisäksi erikoinen “Brisatka”-sävelmä (n:ot 101-102).

Seuraavan, tämän julkaisun lukuisimman ryhmän muodostavat tanssit, joita käy nimittäminen *polkansukuisiksi*. Samoin kuin laulusävelmäin niiden muotorakenne edustaa parillista nelisäkeistä lauseketta; tanssin vaatimat kertaukset ja niiden yhteydessä tapahtuva muuntelu aiheuttavat tosin rakenteellista laajentumista, mikä kuitenkin ei muuta sävelmäin normaalityyppiä. Viisikielisellä esitetyistä on pari saman sävelmän toisintoa (n:ot 102 ja 279) otettu tähän ryhmään, vaikka ne lukeutuvatkin oikeastaan yksisäkeisiin; “Lampaan ravia” ei (soittajan maininnan mukaan) ole ollut “Maanituksen” tapainen tanssi. Useampikielisellä esitettyjä sävelmiä järjestettäessä ei ole pidetty ratkaisevana seikkana soittajain käyttämiä tanssien nimityksiä; esim. monella “falssilla” ei ole mitään yhteyttä oikean valssin kera. Silmälläpitäen toisintojen asettamista lähekkäin on määrääväksi otettu sävelmän esisäepari (ensi “repriisi”). Sen jälkeen on etusija annettu niille sävelmille, joissa esisäeparin kummankin säkeen kadenssit edustavat perussointua. Tähän kuuluvana on pidetty lopukkeissa usein havaittavaa kaksisointua, jossa esiintyy vain huippusävel ja sen alinen oktaavi (d2 ja dl). Riittävän yleisesti on lopukkeissa huippusävelen lisäksi perussävel tai terssi tai nämä molemmat osoitteeksi siitä, että sointu d2-dl kuuluu perussointuun. Ryhmään, minkä esisäeparin molemmat säkeet edustavat perussointua, voi lukea n:ot 109-168. Huippusointuisia ovat ensi säkeen lopukkeet n:oissa 169-175. Selvät toisinnot, n:ot 176-177, on pantu yhteen, vaikka edellisessä toisenkin säkeen lopuke on huippusointuinen. N:oien 178-179 kaikissa säelopukkeissa esiintyy huippusointuisuutta; jälkimmäinen sävelmä on lisäksi muotorakenteeltaan poikkeuksellinen (toinen säe 4-, toinen 6-iskuinen). -N:ot 109-168 on vielä edelleen keskenään järjestetty. Ensiksi on otettu perussävelellä alkavat, joiden melodia muutenkin liikkuu perussoinnun sisällä, sitten teräsävelellä alkavat jne. Satunnaisiksi katsottavien poikkeusten vuoksi ei kuitenkaan selviä toisintoja ole erotettu omasta ryhmästään, varsinkin jos lisäksi jälkisäepari osoittaa sukulaisuuden. Toisintoryhmiksi muodostuvat täten seuraavat: n:ot 109-112 (“Hopvalssi” ym.); 113-115 (“Nyykylys” ym.); 117-124 (“Potvalssi” ym.); 125-132 (“Melkutus” ym.); 133-141 (“Letska”); 142-145 (“Kynkkäkisa” ym.); 146-149 (“Ruohtalasan falssi ym.); 151-154 (“Viistoista”); 155-159 (“Markka”); 160-166 (“Hoirola” ym.); 172-174 (“Kiperä” ym.); 176-177 (“Kuutonen peli”, “Polkka”). Poikkeukselliseksi lukeutuvat

eräät tanssit, joiden esisäeparissa (“astunnan”, “marssinnan” aikana) esiintyy 3-iskuinen rakenne (“poloneesin tahti”); jälkisäeparin aikana “pyöritään” kuten polkassa, jonka jälkisäepariin verrattava tämä “toinen repriisi” onkin. Näitä sävelmiä on kaksi toisintoryhmää: n:ot 180-182 (“Vanha valssi”); 183-188 (“Lippa”).

Nyt siirrytään oikeihin *valsseihin*, joiden tunnuksena on kolmijakoinen tahtilaji: n:ot 189-192. Sitten seuraavat kolmivaihtoista tahtilajia edustavat *masurkat*, n:ot 193-196. Näistä n:o 193 on luonteeltaan valssin ja masurkan rajalla. Vihdoin tulevat (poloneesin tapaiset) *polskat*, joiden säkeet ovat säännöllisesti 3-iskuiset: n:ot 197-199, 280; näihin lukeutuu eräs “Venäjän kirkonkelloiksi” luultavasti erehdyksessä nimetty sävelmä. N:o 201 muodostaa lopuksi oman tyyppinsä.

Eroasentoista soittotapaa edustavat, verraten harvat sävelmät on järjestetty kuten edellisinkin: polkat ja niiden sukuiset (n:ot 202-212), valssit (n:ot 213-219), masurkat (n:o 220) ja polskat (n:o 221); säestyssävelten yksilöllisen käytötavan on annettu toisessa sijassa määrätä ryhmitystä.

Jouhikkosävelmät.

Toisintojen määrä jouhikkosävelmissä on vähäinen. *Runosävelmäin sukuisista* n:o 224 edustaa nelisäkeistä muotorakennetta, kuten sen kanteleella soitettu vastinekin (ks. n:o 24), jonka sanat noudattavat Kalevalan runomittaa. *Laulusävelmissä* on Villasen esittämät erotettu toisista, koska niiden soittimellinen ja soinnullinen luonne (g-kielen käyttämättömyyden vuoksi) on poikkeuksellinen. Muut sävelmät edustavat normaalia 4-iskuista säerakennetta, paitsi n:ot 234 ja 236. N:ojen 235-236 sanat olivat venäläiset. *Tanssisävelmistä* on pantu “arvoitukselliset”, n:ot 265-266 (Collanin muistiinpanot) ja n:ot 267-269 (Villasen esittämät), muista eroon soiton kannalta epäluotettavana aineistona. Jäljelläolevat sävelmät on järjestetty kuten kanteleella esitetytkin: ensin “Maanitukset” (n:ot 241-244) liitetänsäineen (n:ot 245-246), sitten muut säe- ja melodiarakenteen mukaan.

Muita julkaisunäkökohtia.

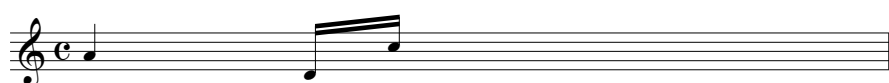
Sävelala. *Kantelesävelmät* on kopioitu julkaisua varten G-duuriin tai g-molliin. Tosin vastaisi D-duuri (tai d-molli) paremmin soittajilla yleensä vallitsevaa sävelikön tasoa, mutta tällöin joutuisivat säestyssävelet liikaa nuottiviivaston alapuolelle; perussävelen alisen oktaavin esiintyessä olisi käytettävä bassoklaavia. Etumerkintään nähden on noudatettu seuraavia periaatteita. 5-kielistä kanteletta edustavissa sävelmissä on etumerkit (#, b) asetettu tavallisille kohdille, samoin useampikielisellä kanteleella esitetyissä sävelmissä, joiden sävelikössä fis2 esiintyy tai joiden sävelikkö on muistiinpanijalta jäänyt osoittamatta. Milloin fis2 puuttuu, mutta fis1 esiintyy, on # pantu viivastolle tämän kohdalle, samoin palutusmerkki, jos 7.aste on koroittamaton (ks. ed.: ”Soittajat”). Neutraalissa sävellajissa tulee kyseeseen d-merkki, joka osoittaa n. 1/4 sävelasteen alennusta. *Jouhikko-sävelmissä* on noudatettu sävelalaaan nähden vain sitä näkökohtaa, että sormittava kieli on a1. (Collanin muistiinpanoihin nähden ks. ed.)

Iskuala on tasajakoisessa tahtilajissa 1/4-nuotti (tihenn.), kolmijakoisessa (“valssintahdissa”) pisteellinen 1/4-nuotti, kolmivaihtoisessa (“masurkantahdissa”) 1/4-nuotti ja puolinuotti; harvennettujen iskualojen esiintyessä sattuu poikkeuksia.

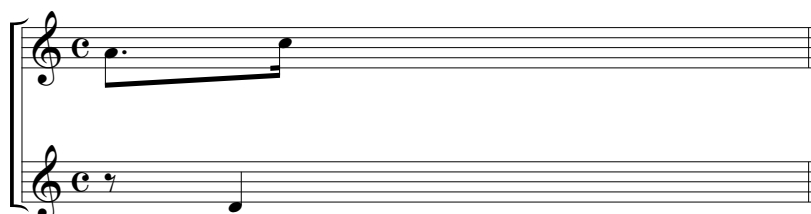
Säkeiden raja on osoitettu, milloin se ei satu kertausviivojen kohdalle, tavallista paksummalla tahtiviivalla.

Säestyssävelet. 5-kielisessä *kanteleessa* on soinnussa esiintyvä ylempi kieli usein säestävä. Asianmukaista olisi merkitä tällöin d2:n varsi alaspäin (esim. n:ossa 42). Mutta kun, eritoten useampikielisellä kanteleella soitetuissa sävelmissä, sangen usein on työlästä, jopa mahdotonta ratkaista, mikä on katsottava melodia-, mikä säestyssäveleksi, on johdonmukaisuuden vuoksi yhdysasentoisen soittotavan vallitessa yleensä sointusävel (t. -sävelet) liitetty melodiasävelen kanssa samaan varteen, milloin molemmat soivat samanaikaisesti. D1:n esiintyessä iskuttomana on usein vaikeata päättää, onko se katsottava melodia- (I) vai säestyssäveleksi (II), esim.:

I.

II.

Toinen kysymys on kanteleensoitolle ominainen *kielten kaikuisuus*. Sellaisesta sävelkulusta kuin (I)

I.

II.

jää kolmisointu kuulumaan; havainnollinen olisi merkintä (II):

Julkaisija koettikin muistiinpanojensa kopioissa, jotka ovat SKS:n arkistossa, osoittaa kaikuisuutta, merkiten sen keston punaisella musteella. Julkaisussa ei tätä hankalaa merkintää ole voitu käyttää. Niissä verraten harvoissa tapauksissa, jolloin soittaja määrättyksi ajaksi tukkii kielen, on tämä taukomerkillä osoitettu .

Jouhikkosävelmissä soi säestyskieli (d1) miltei aina mukana. Näin ollen on se merkitty julkaisussa vain sävelmän ensi tahtiin.

Juoksevaa n:oa, mikä on sävelmän yllä, on tutkimuksissa parasta käyttää.

Sisällysluetteloon on liitteeseen kuuluvat sävelmät sijoitettu sukulaistensa yhteyteen.

Sävelmän nimitys (n: on alla) on pantu sulkuihin, milloin se poikkeaa yleiskielestä. Murteellista muotoa ei ole käytetty, milloin se eroaa aivan vähän yleiskielen muodosta (esim. Maanitus pro “Muanius”, Kiperä pro “Kiberä” jne.).

Sävelmän yllä vasemmalla on soittajan pitäjä (harv.) ja kylä, näiden alla hänen nimensä; oikealla on sävelmän muistiinpanijan nimi ja arkistonumero (SKS = Suomalaisen Kirjallisuuden Seura; Ka = Kalevalaseura) sekä parlogrammi-(prl.) ja fono-gramminumero (ph.), milloin sellainen on. Jos prl. tai ph. on suluissa, ei julkaistu sävelmä ole suoranainen kopia siitä, vaan on se tehty erikseen, kuten täytyykin, koska kantelesävelmiä, varsinkaan niiden alempia säveliä, ei näillä koneilla saa selvästi kuulumaan. Jouhikkosävelmät sitä vastoin toistaa kone hyvin, joten jousenkäyttökin on voitu merkitä.

Petiitti-n:o sävelmän yllä (tilanpuutteen vuoksi joskus alla) viittaa asianomaiseen, kerrattaessa esiintyvään muunteluaiheeseen, joka on sävelmän jäljessä. Jos saman iskualan (-tai koko tahdin) muunnelmia on useampia, on ne erotettu toisistaan kaksoisviivalla (II)

Kertausten kohdalla olevat n:ot osoittavat niiden lukumäärää. Jollei n:oa ole, on kertausten luku epämääräinen, mikä on sangen yleinen ilmiö. Koska tähän muiden kuin julkaisijan muistiinpanoissa ei ole kiinnitetty huomiota, on heidän sävelmiinsä merkitty kertausten luku 2:ksi.

Nuottiviivaston alla olevat n:ot osoittavat sävelikön yhteyteen merkitystä poikkeavaa sormenkäyttöä (ks. ed.). n-merkki osoittaa, että kieltä on kosketettu sormen kynsipuolella, jolla kieli saa terävemmän sointiväriä; tavallisestihan sorminta tapahtuu lihaspuolella (u).

Sanojen liittyessä sävelmään ne on kirjoitettu muistiinpanojen mukaan. Julkaisijan omissa muistiinpanoissa sanat ovat nuottiensa kohdalla siinä tapauksessa, että ne on soitettaessa laulettu, sävelmän jäljessä taas, jos soittaja on lausunut sanat erikseen sävelmään kuuluvina.

Kunnioitetulle opettajalleni, professori Ilmari Krohnille, joka on luonut tieteellisen pohjan ja suunnan kansansävelmäin julkaisu- ja tutkimustyölle maassamme, pyydän tässä yhteydessä julkilausua suuren kiitollisuuteni.

A. O. Väisänen